

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Politologie

Bakalářská práce

Klára Kabická

Autoritářský režim druhé republiky

„The Authoritarian Regime“ of the Second Republic of Czechoslovakia

Praha 2010

Vedoucí práce: PhDr. Radek Buben

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Radkovi Bubnovi za cenné rady a připomínky, kterými přispěl k vypracování této bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 23. 7. 2010

Podpis:.....

Anotace:

Bakalářská práce se zaměřuje na charakteristiku chystaného politického režimu druhé republiky v období od 1.10 1938 do 16. 3. 1939. Práce vychází z konceptu autoritářského režimu, jak jej definoval Juan Linz. Rozbor zahrnuje analýzu útvaru a jeho předních charakteristik, s důrazem na jeho jednotlivé vývojové fáze. Zjištěné teoretické poznatky jsou aplikovány na případ druhé republiky a nabízejí tak jedno z možných zařazení k odpovídajícímu typu režimu.

The Bachelor thesis targets the characteristics of the upcoming political regime of the Second Republic of Czechoslovakia in the phase from 1. 10. 1938 to 16.3.1939. The document results from the concept of the Authoritarian regime as it was defined by Juan Linz. The study involves analysis of the system and its main characteristics with emphasis on its individual developing phasis. Proven theoretical knowledge is applied to the case of the Second Republic of Czechoslovakia and renders one of the possible file into the corresponding type of the regime.

Klíčová slova:

autoritářský režim, autorita, druhá republika, Juan Linz, fašismus, legitimita, mentalita, pluralismus

authoritarian regime, authority, the Second republic of the Czechoslovakia, Juan Linz, fascism, legitimacy, mentality, pluralism

Obsah

1. Úvod	6
2. Druhá republika.....	9
2.1 Zařazení státu.....	15
3. Negace pluralitní demokracie	20
3.1 Národní strana práce	25
3.1.2 Omezený pluralismus v dalších sektorech	27
4. Vláda druhé republiky	29
5. Specifická mentalita	32
5.1 Mobilizace	39
6. Státní politika a katolická církev.....	41
7. Fašismus na vzestupu	44
8. Druhá vývojová fáze systému	48
8.1 Změny v nepolitických sektorech.....	53
9. Program Strany národní jednoty a závěrečná etapa druhé republiky	57
10. Závěr.....	63
11. Seznam literatury.....	65

1. Úvod

Druhá republika náleží k tématům všeobecně nepříliš známým. A to je velice zvláštní, protože právě v tomto období došlo k radikální změně zaměření státu oproti předchozímu vývoji a je to tedy významná etapa dějin českého politického systému. Tato bakalářská práce se zabývá charakterem politického režimu druhé republiky.

Základní hypotéza, ze které vychází empiricko-analytický výzkum, je ta, že druhou republiku můžeme klasifikovat podle teorie autoritářských režimů. Hlavní cílem je tedy učinit rozbor tohoto útvaru, najít charakteristické znaky a následně ho zakotvit do zmíněné teorie. Jelikož v rámci druhé republiky existovalo více vývojových fází, je tato typologizace obtížnější. Je nezbytné hledat příznačná teoretická označení a určující atributy pro všechny úseky. Důležité je i ověření toho, zda vůbec lze druhou republiku označit za zkonsolidovaný režim. Práce je případovou studií, která analyzuje jeden konkrétní útvar a nesrovnává chystané zřízení s ostatními autoritářskými systémy meziválečné doby. Je to proto, že by tato činnost vyžadovala kompletně samostatnou studii.

Práce je tvořena osmi kapitolami a pěti podkapitolami. Kapitola 2 „Druhá republika“ a podkapitola „Zařazení státu“ shrnují vývoj před Mnichovskou konferencí a události, které napomohly ke vzniku druhé republiky. Probrány zde jsou způsoby, kterými mocenské jádro legitimizovalo ústup od demokratických principů a povaha státu. Dále je v nich definována autoritářská struktura a zmíněny předchozí snahy o umístění druhé republiky do příslušných kategorií. Kapitola 3 „Negace pluralitní demokracie“ a podkapitoly „Národní strana práce“ a „Omezený pluralismus v dalších sektorech“ mapují změny ve stranickém systému republiky a v dalších nepolitických uskupeních. Posouzení stupně omezenosti je významné pro zhodnocení pronikání autoritářských prvků. V kapitole 4 „Vláda druhé republiky“ je zachycena snaha o analýzu způsobu rozložení vlivu a charakter jednotlivých mocenských uskupení. Kapitola 5 „Specifická mentalita“ a podkapitola „Mobilizace“ pojednávají o nově sledovaných prvcích státní politiky a o jejich uplatňování se v procesu nutných změn. Zabývají se i tím, zda stát používal nějaké prostředky k mobilizaci, či nikoliv. Kapitola 6 „Státní politika a katolická církev“ je věnována politickému využití náboženství a nové roli katolické církve uvnitř druhé republiky. Vzhledem k tomu, že se práce zabývá určováním povahy režimu druhé republiky, bude zmíněno i to, jak systém povoloval šíření nedemokratických idejí, spolupracoval s různými fašistickými stranami a kde se tyto ideje prosadily nejvýrazněji. To je vyloženo v kapitole 7 „Fašismus na vzestupu“. Kapitola 8 „Druhá vývojová fáze republiky“ mapuje proces důslednějšího pronikání autoritářských

tendencí do útvaru pomocí dalekosáhlých vnitropolitických změn. Kapitola 9 „Program Strany národní jednoty a závěrečná etapa druhé republiky“ ukazuje stát v poslední fázi vývoje a představuje nově schválený program, který měl stát plně přiblížit k autoritářskému režimu.

K vypracování bakalářské práce jsem použila různé metody sběru dat. Proto jsou v práci nejen shrnuty poznatky z předchozího bádání, ale jsou v ní také použity výsledky vlastního výzkumu v této oblasti. Problematiku druhé republiky jsem posuzovala na základě velice obsáhlého a různorodého materiálu. Aby bylo možno prokázat mou hypotézu, bylo nutné aplikovat teoretické poznatky a klasifikační schémata autoritářských režimů na praktickou situaci druhé republiky a poukázat na dosažené shody i na případné diference. Za tímto účelem jsem využila několik studií o autoritářských a jiných nedemokratických systémech. V práci prioritně vycházím z konceptu autoritářského režimu jak jej ve svých podnětných pracích „*Totalitarian and Authoritarian regimes*“ a „*Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes: coincidences and distinctions*“ definoval a specifikoval Juan Linz. Jeho typologie učinila zásadní průlom na poli teorie nedemokratických režimů a pro mé historické zkoumání byla velmi vhodná. Při jejím uplatnění však bylo třeba postupovat obezřetně, poněvadž charakter systému druhé republiky vzdoruje klasickým zaměřením, což pro práci přináší nemalá omezení v podobě určitého vychýlení od Linzových teorií. Dále byly použity teoretické práce „*Non-democratic Regimes*“ od Paula Brookera a „*History of fascism*“ od Stanleyho Payna. Specificky pro studium režimů meziválečné Evropy posloužila kniha od autorů Schlossera Berga a Mitchella Dirka „*Authoritarianism and democracy in Europe, 1919-39 : comparative analyse*“.

Období druhé republiky je řazeno spíše k okrajovým tématům. Mezi přední autory rozebírající toto období české historie patří Jan Rataj se studií „*O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 – 1939*“, autoři Jan Gebhart a Jan Kuklík s knihou „*Druhá republika 1938 – 1939*“, či Jan Holzer se studií zahrnutou v učebnici „*Politický systém českých zemí 1848 – 1989*“.

Z různých metod byla nejpřínosnější analýza dobových publikací a jiných archivních materiálů. Primární literatura je nejdůležitějším faktorem, poněvadž studie o druhé republice jsou omezené a jsou to spisy hlavně historické, nikoliv systémové či komparační. Aby bylo možno dopodrobna prokázat přítomnost autoritářských prvků ve sledovaném období, jsou hojně používány citace z dobových publikací. Je to nadmíru vhodná forma prezentace konkrétního důkazního materiálu a vystižení podstaty dané doby. Nejvíce bylo čerpáno z Venkova, Národní politiky, Věstníku katolického duchovenstva a Lidových listů. Přínosný

byl také Národní archiv a fond Ministerstva vnitra České republiky.

Domnívám se, že problematice druhé republiky je věnována pouze malá pozornost, což není dobré. I když toto období trvalo jen necelých šest měsíců, nemělo by být opomíjeno. Proto bych chtěla touto studií přispět k většímu povědomí o této etapě naší historie a k analýzám nedemokratických režimů. Pokud se podařilo naplnit předkládané cíle, mohla by vzniknout nová pomůcka při studiu druhé republiky a další z možných způsobů jejího nahlížení z pohledů nedemokratických režimů.

2. Druhá republika

Již od druhé poloviny 30. let se Československá republika musela potýkat s hrozbou, jež přicházela jak zvnějšku, kdy se stát snažil ubránit okolním nedemokratickým státům, tak i zevnitř, což se projevovalo nárůstem agrese sudetoněmeckého nacionalismu a aktivizační činností fašistických skupin. Kromě těchto determinant se ve vnitřním vývoji Československa druhé poloviny 30. let začala zřetelně projevovat národnostní a hospodářská krize. Výrazněji se objevovala kritika politického systému a snaha o jeho reformu z různých stran.¹ Autoritativní nádech měly mimo ústavu přijaté zmocňovací zákony, které odpovídaly požadavkům a volání po silné výkonné vládě, vyskytující se typicky ve společnostech prožívajících hospodářskou krizi. Zmocňovací zákony se používaly především v hospodářské oblasti, ale postupně rozšířily svou platnost i do oblasti politické.²

Zahraniční determinanta se pro další existenci Československé republiky ukázala jako klíčová. Mocenské plány hitlerovského Německa vyvrcholily v září 1938. Německo v té době činilo velký nátlak na Československo a nárokovalo si jeho pohraničí. Neřešené a stupňované národnostní problémy se mu tak staly záminkou k pomalé likvidaci českých zemí. Západní mocnosti Francie a Velká Británie se svou politikou appeasementu hodlaly udržet mír v Evropě za každou cenu. Tato politika však nakonec vedla k revizi mapy Evropy. V noci z 29. na 30. 9. 1938 se konala Mnichovská konference čtyř velmocí, na níž se projednával požadavek Adolfa Hitlera o odloučení sudetských území od Československa. I když se konference týkala otázky československého pohraničí, k jednání nebyli zástupci Československé republiky přizváni. Výsledek konference o podrobení se a o postoupení pohraničí Německé říši jim byl pouze oznámen.³

Od 1. 10. 1938 probíhalo obsazování českých a moravských pohraničních oblastí německými vojsky. Další úkol, jež musel být řešen, byly územní nároky Maďarska a Polska.

¹ Za negativní příznaky v politickém systému Československé republiky jsou považovány: přítomnost nestátotvorné, destrukční opozice, nadměrná přítomnost politických subjektů, neredukovaný poměrný systém a nepříliš důrazná a pomalá výměna stranických elit, koalic a vlád. HOLZER, Jan. Stranický systém druhé republiky. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel aj. *Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004*, díl II. Brno: Doplněk, 2005, s. 1055. ISBN 80-7239-179-8.

² Přijaté byly: tiskový zákon, zákon o mimořádných opatřeních, novelizace zákona na ochranu republiky z roku 1923, zákon o stíhání protistátní činnosti státních zaměstnanců a zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran. BROKLOVÁ, Eva – TOMEŠ, Josef – PEHR, Michal. *Agráři, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008, s. 41. ISBN 978-80-86495-47-7.

³ Plamének víry a naděje. *Národní myšlenka*, 1938, roč. 16, č. 1.

Obě tyto země získaly od Československého státu značnou část území. Dohromady republika ztratila 41 098 km², tj. 29, 26 % ze své celkové rozlohy. Původní počet obyvatel klesl o 1/3.⁴

Oficiální tečkou za starou érou Československé republiky bylo vyhlášení autonomie Slovenska. Tehdy se pro nově vzniklý stát začal užívat název Česko – Slovensko.⁵ Mnohem známější a používanější označení je ale jiné. O Československu v pomnichovské době hovoříme jako o druhé republice. Ta byla zcela svébytným útvarem a fungovala od 30. 9. 1938 až do úplné likvidace republiky, tj. do 16. 3. 1939.

První Československá republika se právem považuje za jedno z nejúspěšnějších období rozvoje českých zemí a můžeme hovořit o tom, že demokracie byla zachována až do roku 1938 a že to byla fungující demokracie patřící v meziválečné Evropě mezi ty nejstabilnější.⁶ Druhá republika zaznamenala ve srovnání s předchozím obdobím mnoho změn - mezi tu největší lze označit to, že nenavázala na liberálně – demokratické zaměření republiky první. Stát postupně ztrácel svůj demokratický charakter a nabýval určitých autoritářských rysů. Argumentace a názory, proč k této radikální přeměně došlo, se různí. Nejvíce jsou diskutovány především následující faktory.

Obecně je vznik autoritářských režimů v zemích meziválečné Evropy přisuzován specifickým okolnostem, které se objevily právě v reakcích na krizi meziválečné Evropy.⁷ Autoritářská řešení se vyskytla tam, kde selhala konsolidace demokracie a demokratické vedení, kde se objevily hluboké politické a sociální problémy, kde byla frakční roztržičnost v důsledku vysoce proporčního systému, či národnostní krize. Důsledkem těchto nestabilních podmínek a odpovědí na slabost a selhání demokracie pak bylo volání po silné exekutivní vládě a autoritářském řešení, které se jevilo jako vhodné řešení krize 20. a 30. let. 20. století.⁸ Národnostní problémy, které vycházely z křehkého systému menšinové politiky a silně ovlivnily politické i vnitřní dění, zažilo i Československo.⁹

Další důležitou příčinou jsou předchozí působení antidemokratických sil a autoritářské

⁴ MATES, Pavel. *Mezi Mnichovem a Berlínem: Státoprávní problémy druhé republiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s. 29. ISBN 80-210-0440-1.

⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky*, díl III. Praha: Libri, 2003, s. 630. ISBN 80-7277-119-1.

⁶ PAYNE, Stanley. *History of facism 1914-1945*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2001, s. 309. ISBN 978-0299148744.

⁷ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 8.

Dostupný z WWW:

<<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>>.

⁸ PERLMUTTER, Amos. *Modern Authoritarianism: A Comparative Institutional Analysis*. New Have: Yale University Press, 1981, s. 19. ISBN 0-300-02640-4.

⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky*, díl III., s. 642

tendence. Názory na to, jakou roli hrály právě v českém případě, se v odborných diskuzích různí.

Například Eva Broklová uvádí, že přítomnost nedemokratické ideologie v předmnichovském Československu byla velice okrajová a tyto tendence se projevovaly spíše v názorech jednotlivců a nemůžeme je označit za převládající. Zhroucení demokratického systému nepřisuzuje těmto trendům a tvrdí, že k celospolečenskému přijetí nedemokratických postojů došlo v souvislosti s Mnichovskou konferencí a vznikem druhé republiky.¹⁰

Jan Rataj naopak přiřazuje působení antidemokratických proudů podstatnou roli a uvádí, že jejich kořeny je možno hledat již za první republiky. Tyto proudy se pak staly zásadním faktorem při budování druhé republiky, která zdaleka nebyla jen důsledkem Mnichovské dohody a snahy podřídit se Německu.¹¹ K jeho tvrzení je možno přiřadit výsledky bádání v dobových publikacích, podle nichž se tendence na sjednocení sil celého národa a požadavky na zjednodušení objevují opravdu už před Mnichovskou konferencí.¹² Tyto aspekty však nabraly na daleko větší intenzitě na počátku října 1938, kdy nacionálně konzervativní síly vytušily svou šanci a snažily se napravit mocenskopolitické uspořádání z předchozích let revolucí, též někdy označovanou jako „podzimní revoluce“.¹³

Rovněž fašismus hrál roli v krizích demokratických režimů. Selhání konsolidace demokracie ve všech státech však nemůže být přičítáno přítomnosti, síle či ambicím fašistických hnutí. V některých zemích se objevila krize demokracie už předtím, než začala být populární představa fašismu jako možné alternativy špatně fungujícího demokratického uspořádání.¹⁴ Celkově nemusí být vzestup fašismu faktorem určujícím přežití demokratických institucí. Často se uvádí, že fašistické hnutí bylo obecně neúspěšným faktorem v boření evropských demokracií, ale bylo nápomocné při vzniku krize. V některých případech dokonce zástupci fašistického hnutí převzali moc, či jim bylo umožněno se na moci podílet.¹⁵

¹⁰ BROKLOVÁ, Eva – TOMEŠ, Josef – PEHR, Michal. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*, s. 64.

¹¹ RATAJ, Jan. Návrat a nástup. Český systémový koncept krajně pravicového řádu za druhé republiky. *Politologická revue*. 2006, č. 1, s. 54-80. ISSN 1211-0353.

¹² „Je třeba z národa vymístiti a odstraniti ideologii, která stavěla třídu a strany nad národ. Cesta je k tomu jediná: soustředit se v jeden celek mohutný kádr, kde tyto zájmy budou podřízeny potřebám státu“ Objevovaly se také apely na bližší spolupráci s Němci. Pro jednotu národa. *Venkov*, 1938, roč. 38, č. 89 z 15.4 1938.

¹³ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938 – 1939 : Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004, s. 44. ISBN 80-7185-626-6.

¹⁴ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 7. Dostupný z WWW:

<<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>>.

¹⁵ Podstatný vliv měli fašisté v Itálii a v Německu. Kromě těchto zemí, nikdy v Evropě fašisté nebyli schopni

České fašistické skupiny sice pracovaly na zničení parlamentní demokracie, ale samy se o to výraznějším způsobem nezasloužily. Význam českého fašismu za první republiky nikdy nenabyl nějaké zásadní důležitosti, protože hnutí bylo velice roztržité a frakcionalizované a jeho orientace kolísala mezi vlivem Německa a Itálie. I když ve 30. letech 20. století začaly fašistické skupiny na základě posilujícího radikalismu sílit a aktivizovat svou činnost, nedosáhly ve volbách v rámci Československé republiky výraznějších úspěchů a rovněž se jim nepodařilo transformovat se do podoby důležitého elementu politické scény, který by se rovnal ostatním majoritním politickým silám.¹⁶

Antidemokratické a autoritářské tendence sice působily na demokratický systém, ale jen stěží by měly úspěch v likvidaci československé demokracie nebýt zahraniční pomoci.¹⁷ Snaze o transformaci režimu samozřejmě nahrávala mezinárodní situace a velký tlak Německa - propagovaný státní zájem měl být postaven vysoko nad všechna stranická a ideologická hlediska: „*Na prvním místě stojí naše starost a úsilí o národ a stát, jeho sílu, jistotu, svobodu. Těmto cílům dáváme se plně do služeb, jim zůstaneme věčně věrni.*“¹⁸ Předpokládalo se, že pokud se podaří ovládnout stranicko – politické sváry a ideologické rozdíly, bude Československo pro Německo mnohem těžší cíl. Navíc měly změny Německo uspokojit natolik, aby byla zajištěna další existence republiky: „*Musíme si říci, že jsme odhodláni učiniti všechno, aby byl zachován mír; aby zabráněno bylo válce, neboť každá, i vítězná válka, znamená tragedii a zničení jeho nejlepších sil.*“¹⁹ Tento faktor byl tedy velmi důležitý, ale nelze tvrdit, že byl jediný, který zapříčinil vznik druhorepublikového uspořádání, jak se mnozí domnívají.

Iniciační podněty, které přispěly k pádu prvorepublikové pluralitní demokracie, byly již zmíněny. Nabízí se otázka, proč byl tento přechod uskutečněn tak rychle a poměrně hladce? Přechod k novému režimu proběhl relativně snadno také proto, že vládnoucí garnitura druhé republiky použila řadu vhodných legitimizačních prostředků, aby ospravedlnila existující uspořádání. Ostatně, všechny autoritářské státy takto odůvodňují své pozice a snaží se všemi možnými způsoby legitimizovat své působení.²⁰ Na základě jednotlivých druhů legitimít se nabízí definování a určení jednotlivých druhů autoritářských režimů.

získat většinu v parlamentu. BERG-SCHLOSSER, Dirk – MITCHELL, Jeremy. *Authoritarianism and democracy in Europe, 1919-39: comparative analyses*. New York: Palgrave Macmillan, 2002, s. 102-103. ISBN 0-333-96606-6.

¹⁶ PAYNE, Stanley. *History of facism 1914-1945*, s. 309-310.

¹⁷ BERG-SCHLOSSER, Dirk – MITCHELL, Jeremy. *Authoritarianism and democracy in Europe, 1919-39: comparative analyses*, s. 72.

¹⁸ BERAN, Rudolf. Osud náš je v našich rukou. *Venkov*, 1938, roč. 38 č. 117 z 19. 5. 1938.

¹⁹ ČERNÝ, Josef. Musí zůstat nedotčena čest našeho národa. *Venkov*, 1938, roč. 1938, č. 161 z 12. 7. 1938.

²⁰ BROOKER, Paul. *Non-Democratic Regimes*. 2nd ed., London: MacMillan Press, 2009, s. 120. ISBN 0-333-69335-3.

Jako první je třeba uvést společenskou náladu obecně a negativistickou legitimitu.²¹ Autoritářské režimy, které přicházejí po období svobodné, pluralistické demokratické participace, často těží z popření předchozí situace.²² Je to případ i druhé republiky. Politická uskupení využila pro momentální zdůvodnění očerňování bývalé vládní koalice a demokratické politiky Edvarda Beneše a jeho spolupracovníků.²³ Poukazovala na to, že daná situace vůbec nemusela nastat, pokud by se československá vláda včas dohodla s Adolfem Hitlerem a přijala některá razantnější opatření, která by republiku nasměrovala k autoritářským pozicím.²⁴ I národ byl z kapitulace a zrady západních spojenců velice zklamaný a hledal původce krizové situace.²⁵ Lidé byli rozhořeni předešlým politickým stavem, vyjadřovali nespokojenost především s vývojem stranického systému na konci první republiky, ale také s hospodářským rozvojem, kdy demokratické instituce neúčinně bojovaly s krizí a nenašly lék na tíživou situaci. Přitom míra toho, do jaké lidé věří, že demokracie lépe organizuje politický život a napomůže legitimovat vládnutí, je klíčová.²⁶ Je to přesný případ druhé republiky. Velká nejistota obyvatel, „trapný pocit vystřízlivění“ ve spojení se zavržením „všeho předchozího“, vedla k opuštění demokratických a liberálních hodnot i ideálů a ve ztrátu víry v prvorepublikové nastavení: *„Zklamala víra v posvátnost čestných závazků, ve společnost národů, v mírové smlouvy, v kolektivní bezpečnost, ve spojence na západě i ve slovanské Rusko, zklamala víra v solidaritu Slovanstva. Opustila nás víra ve vše cizí. Byla zničena víra v mnohé ve vlastním státě a v národním životě: v ideje a v osoby, třeba nejvyš postavené, třeba nimbem neomylnosti opředené, i víra v jejich plány. Zmizela víra v humanitu, jak nám byla servírována. Zklamala víra ve správnost zahraniční politiky, jak ji hlásali dr. Beneš, Krofta. Je za námi víra v proroky, kteří neomylně vykládali, jak půjde vývoj světa a světové politiky, ukázal se pravý opak. Zklamala víra v hláсанé tvrzení, že svět půjde nalevo. Je zničena víra, že internacionalismus jest náboženstvím budoucnosti a nacionalismus že jest určením starých oslů. Zklamalo staré stranicví. Zklamala i ona demokracie v podání minulého režimu.“*²⁷

Tento úbytek legitimacy a důvěry byl naprosto určující. Proto byli lidé vnímavější k heslům dovolávajícím se zjednodušení. Obecně se uvádí, že při ztrátě víry v demokracii je národ

²¹ BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 73. ISBN 80-86569-89-6.

²² LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2000, s. 167. ISBN 1555878903.

²³ Naopak o vlivu Německa na státní krizi se nikdo nezmiňoval.

²⁴ BECHYNĚ, Rudolf. Dostí. *Přítomnost*, 1938, roč. 16, č. 5 z 1. 2. 1939.

²⁵ PEROUTKA, Ferdinand. Ano vyšetřit! *Přítomnost*, 1938, roč. 15, č. 47 z 23. 11. 1938.

²⁶ LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*, s. 42.

²⁷ HALÍK, Rudolf. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 268 z 13. 11. 1938.

náchylný ke svěření moci pravici a silným lídrům.²⁸ Druhorepublikový systém a slibované změny tedy byly jakousi útěchou v napětí z předchozího období a občané se poměrně snadno a rychle ztotožnili s kampaní proti politickým stranám.

Pasivní konsenzus mezi lidmi lze zajistit například apelováním na naléhavost obrany proti hrozbě zvenčí.²⁹ Vedení druhé republiky ospravedlňovalo nutnost autoritářské demokracie právě geopolitickou realitou³⁰, kdy byla proklamována nepříznivá poloha Československa a tedy nezbytnost zachránit zbývající část republiky před německým sousedem. Tuto legitimitu bylo snadné obhájit, protože nové územní hranice znemožnily samostatnou českou politiku. Ta se následně začala orientovat na Německo. Navíc, jak se později ukázalo, pocit ohrožení byl oprávněný, protože Německá říše se nespokojila pouze s českým pohraničím.

Další prvek byl použit s odkazem na tehdejší aktuální situaci a hlubokou vnitropolitickou krizi, jež se po Mnichovu rozšířila do všech oblastí života a současně změnila politickou i společenskou situaci uvnitř republiky. Byl to požadavek legitimacy s odkazem na národní zájmy a patriotismus.³¹ S nuceným odevzdáním pohraničí přibylo státu mnoho vnitřních problémů. Z pohraničí proudilo do vnitrozemí velké množství uprchlíků, zábořem tohoto území ztratila republika většinu svých průmyslových aglomerací a měla značné hospodářské potíže. Vedle toho přišla i o většinu pohraničních opevnění a možnost bránit se.³² Použité zdroje uvádějí, že na základě této situace bylo potřeba přejít k opatřením, která by tyto nedostatky urychleně napravila, tzn. nedávat prostor zdlouhavému vyjednávání uvnitř strnulé koalice a upravit poměry ku potřebám této naléhavé situace

²⁸ BROOKER, Paul. *Non-Democratic Regimes*, s. 134.

²⁹ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 42. Dostupný z WWW: <<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>>.

³⁰ Na základě této legitimacy režimy ospravedlňují svoji existenci s poukazem na skutečného, popř. domnělého vnitřního či vnějšího nepřítele, jež ohrožuje stát. BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 72.

³¹ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 29. Dostupný z WWW: <<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>>.

³² PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945*. Praha: Prah, 1999, s. 222. ISBN 80-7252-017-2.

2.1 Zařazení státu

Rozkol druhé republiky s minulou érou byl evidentní. Zamýšlené revize a reformy se měly týkat opravdu širokého spektra činností a měly postupovat podle hesla „zjednodušení národního života“.³³ Mluvílo se o jakémisi druhém národním probuzení: „Vybudovat druhou republiku vnitřně zdravější a silnější, než byla prvá. Zúčtovat s minulostí. Odstranit vše, co se neosvědčilo, co se ukázalo slabým a špatným. Neosvědčila se naše zahraničně politická orientace, neosvědčila se ani organizace našeho vnitropolitického života. Obojí musíme proto revidovat, jiné cesty nastoupit.“³⁴ Nutnost změny se vztahovala především na oblasti vnitřní a mezinárodní politiky. Další přeměna se dotýkala tzv. slovenské otázky.³⁵ Zpočátku se pod výroky o transformacích neskrývalo zřeknutí se všech demokratických prvků, pouze se hovořilo o jejich vylepšení: „Ne, ne a tisíckrát ne. I kdybychom zůstali posledním národem na světě, který třímá ideály práva, spravedlnosti, demokracie a humanity, nezradíme je.“³⁶ Ve své snaze o „revoluci“ došel režim hodně daleko, možná dále, než zpočátku zamýšlel. S ohledem na tyto přístupy je třeba zmínit a podrobně rozebrat skutečnou povahu druhé republiky.

Do široké škály nedemokratických režimů náleží kategorie autoritářských režimů, které jsou svou úrovní zcela plnohodnotnými politickými alternativami, tedy ne pouze podřadnou skupinou.³⁷ Stanley Payne uvádí, že autoritářské režimy byly nejběžnější politickou formou 20. století.³⁸

Pokud přistoupíme k definici, tak obecně je autoritářský režim systém typický omezeným, neodpovědným, politickým pluralismem, bez vypracované vůdčí ideologie, ale naopak s výraznou mentalitou, který se vyznačuje absencí intenzivní a extenzivní politické mobilizace (ovšem s výjimkou určitých fází vývoje), v němž vůdce nebo malá skupina vůdců disponuje mocí, která formálně má nejasně vymezené, avšak snadno předvídatelné hranice.³⁹

Po podrobnějším seznámení se s celospolečenskou diskuzí o historických tématech je

³³ CRHA, V. Jsme v přerodu? *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 292 C z 23. 10. 1938.

³⁴ BERAN, Rudolf. Do nové práce. *Venkov*, č. 273, roč. 33, z 19. 11. 1938.

³⁵ Předsednictvo republikánské strany. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 259 z 3. 11. 1938.

³⁶ Spojencům. *Přítomnost*, 1938, roč. 15, č. 40 z 5. 10. 1938.

³⁷ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes: coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 29. Dostupný z WWW:

<<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>>.

³⁸ PAYNE, Stanley. *History of facism 1914-1945*, s. 468.

³⁹ LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*, s. 159.

patrné, že období druhé republiky nepatří k obecně známým látkám. To je poměrně problematické, protože bez kvalitních historických prací a vysvětlení nelze dělat rozsáhlejší výzkumy a zhodnocení. Týká se to nejen diskuze na domácí „půdě“, ale také v mezinárodním kontextu, kde je Československu věnována nepatrná pozornost. Pokud se už úsilí o analýzu Československa v pomnichovské době objeví, obsahuje neúplné interpretace. Například Juan Linz ve své typologii evropských režimů meziválečné Evropy řadí Československo v období až do německé březnové okupace k tzv. stabilním demokraciím.⁴⁰ České fašistické hnutí nebylo podle něj pro stabilitu režimu nijak ohrožující a jediná velká hrozba přišla od sudetských Němců a od nacionalistického slovenského hnutí⁴¹, a proto nebyla povahy místní. Podobného mínění je i Stanley Payne, který tvrdí, že Československo v meziválečném období bylo jedinou funkční demokracií východně od Německa.⁴² On však již správně uvádí, na rozdíl od jiných autorů, že se to týká pouze období do roku 1938, ale nijak blíže tuto skutečnost nerozvádí a jeho argumentace zahrnuje jednu větu. Také Mark Thompson konstatuje velice stručně, že československá demokracie vydržela jen do Mnichovské konference.⁴³ Stephen Galati popisuje přítomnost a působení antidemokratických sil a autoritářské tendence, které způsobily pád československé demokracie.⁴⁴ Jinak ostatní autoři sborníku „*Authoritarianism and Democracy in Europe 1919 – 1939*“ uvádějí, že v rámci Československa v celé meziválečné epoše neproběhl kolaps demokracie. Podobně autor Gregory Luebbert přisuzuje pád demokratického uspořádání jediné vojenské intervenci v březnu 1939.⁴⁵

Zařazení Československa až do roku 1939 ke stabilním demokraciím má ale své meze. Relevantní je tvrzení, že republika v meziválečném období patřila k nejúspěšnějším novým demokraciím⁴⁶. Musíme ovšem tuto tezi omezit počátkem října 1938. Juan Linz konstatuje, že typologizace meziválečných režimů je někdy ztížena nedostatečnými informacemi a

⁴⁰ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 3-9. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

⁴¹ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 13. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

⁴² PAYNE, Stanley. *History of facism 1914-1945*, s. 309.

⁴³ BERG-SCHLOSSER, Dirk – MITCHELL, Jeremy. *Authoritarianism and democracy in Europe, 1919-39: comparative analyses*, s. 21.

⁴⁴ BERG-SCHLOSSER, Dirk – MITCHELL, Jeremy. *Authoritarianism and democracy in Europe, 1919-39: comparative analyses*, s. 71.

⁴⁵ LUEBBERT, Gregory. *Liberalism, fascism, or social democracy : social classes and the political origins of regimes in interwar Europe*. New York: Oxford University Press, s. 263. ISBN 0195066111.

⁴⁶ Dále jsou k nejúspěšnějším novým demokraciím meziválečné éry řazeny Irsko a Finsko. PAYNE, Stanley. *History of facism 1914-1945*, s. 129.

neúplnými popisy politické a sociální reality.⁴⁷ Právě s ohledem na nedostatek kvalitní sekundární literatury na toto téma⁴⁸ mohlo dojít k tomu, že i tito autoři při přiřazení Československa v období druhé republiky ke stabilním demokraciím opomenuli některá významná fakta. Tuto domněnku podporuje další Linzův výrok, v němž se uvádí, že nekonsolidované autoritářské režimy se špatně definují.⁴⁹ Druhá republika byla právě případem nezkonsolidovaného režimu, jehož završení bylo násilně přerušeno německou okupací, ale k autoritářskému režimu měla velice blízko, což bude prokázáno v dalších kapitolách této práce.

Potřeba systémové přeměny režimu první republiky zazněla z úst samotných představitelů režimu a byla šířena prostřednictvím dobového tisku. Zpočátku nebylo jasné, jak hluboko bude třeba v rekonstrukci vnitropolitických poměrů dojít. Všichni si byli jisti, že jsou teprve na počátku velkých úkolů: „*Těžko předvídat, jak daleko až tento proměnný proces půjde a u jakých definitivních útvarů se zastaví. Jsme teprve v počátcích.*“⁵⁰

V první vývojové fázi se o druhé republice hovořilo jako o „*autoritativní demokracii*“.⁵¹ Užití tohoto termínu je dáno několika faktory. Za prvé, nedemokratické režimy se často velice zdráhaly přijmout evidentně antidemokratickou ideologii a zcela se tak odtrhnout od všech možných forem a náležitostí demokracie. Tyto systémy se rády schovávaly za demokratickou fasádou, která pro ně byla mnohem výhodnější a usnadňovala legitimizaci změn. Proto se běžně oficiální název režimu výrazně lišil od jeho systémového zařazení.⁵² Dále je nutné připustit, že termín autoritativní je termínem politickým, nikoliv politologickým. Označení autoritářský je používáno odbornou veřejností různě a často je zaměňováno právě s termínem autoritativní. I když se tedy režim sám prohlásil za autoritativní, ve skutečnosti a na základě určujících rysů pojmenování z odborného hlediska odpovídá termínu autoritářský.

Termín „*autoritativní demokracie*“ byl dále aplikován na základě velké snahy oprostit se

⁴⁷ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online], Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10] s. 18.

Dostupný z WWW:

<<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>>.

⁴⁸ Zahraniční literatura podává zkreslující a zjednodušující popis. RATAJ, Jan. Návrat a nástup. Český systémový koncept krajně pravicového řádu za druhé republiky. *Politologická revue*. 2006, č. 1, s. 54-80.

⁴⁹ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s.18.

Dostupný z WWW:

<<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>>.

⁵⁰ SMETÁČEK, Zdeněk. Co se změnilo v naší vnitřní politice. *Přítomnost*, 1938, roč. 15, č. 44 z 2. 11. 1938.

⁵¹ HALÍK, Rudolf. Jdeme k zjednodušení politických poměrů. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 249 z 22. 10. 1938.

⁵² Nacistické Německo označovalo svůj režim za „*německou demokracii*“ a Mussolini také nazýval Itálii „*autoritářskou, organizovanou, centralistickou demokracii*.“ BROOKER, Paul. *Non-Democratic Regimes*, s. 136.

od režimu první republiky: „*Jde tu o zásadní přerod ideový, nejen organizační, jde tu o obrodu národních sil a o nový obsah i nové cesty politiky*”,⁵³ a svou sebeidentifikaci založit na zcela jiném pojetí - především na autoritě, respektu a vládě pevné ruky: „*Autoritativní demokracie rázná, pohotová, prolnutá kázní a s odpovědností nejen kolektivu, ale i každého jednotlivce, schopna činů, oproštěná a očištěná od chyb a omylů minulosti*.”⁵⁴ Zdůrazněn byl rozchod s pojetím demokracie první republiky: „*S tak zvanou humanitní demokracií nechť se její vyznavači a obhájci rozloučí*.”⁵⁵ Nastoupit měla demokracie s novým obsahem a koncepcí, tzv. vnitřně usměrněná.⁵⁶ Návrat politického života ke starému stavu byl nemožný: „*Starý demokratický systém jest mrtev*.”⁵⁷

Mylné zařazení druhé republiky ke stabilním demokraciím meziválečné éry může být také způsobeno absencí fyzické likvidace oponentů, represálií či jiných násilností, které jsou někdy mylně uváděny jako důležité znaky. Autoritářské režimy však nelze definovat na základě těchto faktorů, které se mohou, ale nemusí vyskytnout. Samy autoritářské režimy často shledávaly, že nelidský teror ve státě je zbytečný a že je pro ně výhodnější působit jako tzv. skrytá diktatura s rádobou demokratickými prvky.⁵⁸

Útvar druhé republiky vzdoruje klasickým koncepčním orientacím, a proto je jeho zařazení k nějakému konkrétnímu druhu režimu velice složité. Je třeba skupiny kombinovat. Problematické je zejména to, že druhá republika měla několik vývojových fází a jejich profil se značně liší. Linz Juan k tomu uvádí, že rozlišovat v kategorii nedemokratických režimů jejich jednotlivé typy je komplikované, poněvadž zřízení jsou často směsí mnoha různých charakteristik, a tudíž by mohly odpovídat hned několika možným vzorům. Pokud tato situace nastane, je potřeba se řídit určitými rysy a následně struktury zařazovat podle jejich převahy.⁵⁹

V případě, že bychom při analýze povahy režimu druhé republiky chtěli aplikovat teorie Juana Linze konkrétně, narazíme na výjimky a někdy i sporné momenty. Při podrobném

⁵³ Práce pro národní jednotu. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 252 z 26. 10. 1938.

⁵⁴ Předsednictvo republikánské strany. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 259 z 3. 11. 1938.

⁵⁵ HALÍK, Rudolf. Nový politický život. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 1, z 1. 1. 1939.

⁵⁶ „*Autoritativní demokracie, jindy zvaná demokracií usměrněnou, což je jiný výraz pro autoritativní politický režim vůbec*.” Usměrněná demokracie ale ve vzorné spolupráci. *Lidové listy*, 1938, roč. 17, č. 277 z 3. 12. 1938.

⁵⁷ HALÍK, Rudolf. Vyjasnit politické poměry. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 262 z 6. 11. 1938.

⁵⁸ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regime : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s.28. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

⁵⁹ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 18. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

prozkoumání charakteru druhé republiky jsou zřetelné jisté limity těchto typologií, jelikož žádný z mnoha různých typů autoritářských režimů se s druhou republikou přesně nepřekrývá. Na podobné obtíže lze narazit i v rámci klasifikace totalitních režimů, kde se také často nedaří přiřadit všechna náležitá a potřebná kritéria ke zkoumané situaci, a tak vznikají nesprávné klasifikace těchto systémů a spory, zda je možné, či nikoliv označit určitý systém jako totalitární. Linz Juan se s tímto problémem vypořádal tak, že začal používat termín „nedokončený totalitární režim.“⁶⁰ Tento pojem zavádí pro ty systémy, které proces ustanovování totalitárního režimu nestihly, nebo nemohly z různých příčin dokončit, ale úmysl a úsilí zde byly.⁶¹ Pro určení povahy pomnichovského zřízení se tento pojem nabízí, ale protože se systém neblížil režimu totalitnímu, ale spíše režimu autoritářskému, je příhodné tuto typologii rozšířit a pro druhou republiku použít pojem „nedokončený autoritářský režim.“⁶²

Pokud bychom chtěli zařazení systému více konkretizovat, můžeme v rámci konceptu „nedokončený autoritářský režim“ z Linzovy teorie autoritářských režimů zvolit na základě převládajících prvků typ „byrokraticko-militaristický“.⁶³ Tento druh zřízení je charakterizován tím, že reálnou moc mají byrokratické a armádní elity vládnoucí na základě byrokratické mentality. Elity mohou vládnout bez politických stran, ale častokrát vytvářejí oficiální státem sponzorovanou jednu instituci, která nemá snahu mobilizovat společnost, ale naopak snižovat účast obyvatel v politickém životě. Pokud tento systém povolí existenci více uskupení, nedochází ke svobodné politické soutěži, ale k volbě zaměřené ve prospěch strany vládnoucí. Svolení působit mají jen vybrané organizace, které jsou naprosto podřízeny mocenskému centru.⁶⁴ Tento typ režimu lze aplikovat za předpokladu použití několika modifikací, vycházejících z českého prostředí a týkajících se některých forem a metod, které jsou popsány v dalších kapitolách.

⁶⁰ Pojem Juana Linze „proto-totalitarian“ či „arrested totalitarian“ bude v práci překládán jako „nedokončený totalitární režim.“ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions*. [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 21. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

⁶¹ Juan Linz uvádí případ italského fašistického režimu, který měl k totalitárnímu typu blízko. LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions*. [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 21. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

⁶² Pojem „arrested authoritarianism“ bude v práci překládán jako „nedokončený autoritářský režim.“

⁶³ Další typy autoritářských režimů jsou: organicko – etatistický, mobilizační v postdemokratických zemích, mobilizační v nově nezávislých zemích, rasová a etnická demokracie, defektní a předtotalitní režim, a posttotalitní režim. LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*, s. 172 – 176.

⁶⁴ LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*, s. 184 – 188.

3. Negace pluralitní demokracie

Na základě výše uvedených tezí nyní přistoupíme k objasnění jednotlivých autoritářských druhorepublikových prvků a vystihneme, jak se konkrétně uplatňovaly a realizovaly.

Pluralismus je jako strukturální princip stěžejním atributem demokracie. Naopak omezený pluralismus je jedním z nejvýznamnějších znaků autoritářských systémů.⁶⁵ Na základě limitovaného pluralismu nedochází k zakázání všech politických či jiných subjektů, ale ty jsou určitým způsobem modifikovány či suspendovány. Autoritářské režimy často povolují existenci některých opozičních stran, které mohou participovat na volbách, ale neočekává se od nich, že vyhrají. Působení více stran v rámci autoritářských režimů je prokazatelné. Jediná strana, která byla ve všech těchto zřízeních zakázána, byla strana komunistická.⁶⁶

Výrazným atributem pomnichovského uspořádání byla právě negace systému pluralitní demokracie, kdy postupně docházelo k jeho zániku. Tento významný faktor zůstal mnohým zahraničním badatelům skryt⁶⁷, což je také jeden z důvodů mylných interpretací druhé republiky. Kompletní evaluace stupně omezeného pluralismu by byla možná při zhodnocení základního atributu demokratických režimů - svobodných voleb, ale v průběhu trvání druhé republiky žádné neproběhly, proto není možné určit, jestli se uskutečnily vně demokratických standardů.⁶⁸

Politický systém Československé republiky byl již od poloviny 30. let 20. století kritizován: „*Stonali jsme na nerozhodnost demokracie, na vleklost jednání a rozhodování, zatěžovanou stranicko - politickými ohledy.*”⁶⁹ Úvahy o jeho reformě, volání po simplifikaci a semknutí se všech konstruktivních sil nezačaly až v rámci útvaru druhé republiky, ale mluvilo se o nich dříve, hlavně od počátku roku 1938: „*Prostě je třeba z národa vymítní a odstraniti*

⁶⁵ BERG-SCHLOSSER, Dirk – MITCHELL, Jeremy. *Authoritarianism and democracy in Europe, 1919-39 : comparative analyses*, s. 98.

⁶⁶ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 42. Dostupný z WWW: <http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

⁶⁷ Kolektiv autorů ve sborníku „*Authoritarianism and Democracy in Europe 1919–1939*“ uvádí, že Československo v druhé polovině 30. let zaznamenalo jen mírný pokles systémové fragmentaci stran a že v celé meziválečné epoše se onen systém prakticky neměnil. Přičemž redukce předmnichovského stranického spektra na dva politické subjekty je opravdu velká změna. BERG-SCHLOSSER, Dirk – MITCHELL, Jeremy. *Authoritarianism and democracy in Europe, 1919-39: comparative analyses*, s. 156.

⁶⁸ V tehdejší tisku se nenachází velké množství informací o volbách. V první vývojové fázi republiky se neurčitě tvrdilo, že příští volby budou bez zásad poměrného zastoupení a bez vázaných kandidátních listin, což ale není ukazatel menší či větší demokratičnosti. KLIMENT, Josef. Většinové volby. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 294. C z 25. 10. 1938.

⁶⁹ HALÍK, Rudolf. Čeho je potřeba nejdříve. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 289 z 11. 10. 1938.

ideologii, která stavěla třídu a strany nad národ. Cesta je k tomu jediná, soustředit se v jeden celek, v mohutný kádr, kde tyto zájmy budou podrženy potřebám státu.⁷⁰ Neurčitě se hovořilo o zjednodušení, ale názory na budoucí působnost jedné či dvou stran se neobjevovaly: „Politické strany měly by uspořádat vzájemné vztahy tak, aby cizina neviděla trhlin v národním tělese. Může být několik stran, ale v takové chvíli, jako je dnešní, musí požadavky státní nacházet oporu v disciplinované síle celého národa. Je nutno postupovati jednotně a uceleně, abychom vzbudili úctu u svých přátel a náležitý respekt u odpůrců. Cizina musí vědět, že má před sebou národ statečný, který pro svou svobodu je připraven ke každé oběti.“⁷¹

Po Mnichovu došlo k mnohem silnějšímu a radikálnějšímu prosazování těchto tezí. V hluboké nejistotě, jež zachvátila obyvatelstvo Československa, se zdálo, že první republika zanikla kvůli neúspěchu koncepce liberální demokracie, ideologie, na které byla stavěna. V rámci vnitřního převratu, jak byl nazýván tento „očistný proces“, se plánovalo zbavit se veškerého vlivu liberální demokracie. Široký prvorepublikový pluralismus a následný systém koalic, které byly viděny za první republiky, byly označeny za neefektivní. Proto se na ně navázat nemělo. Nově nastupující stranická soustava měla být značně odlišná: „Zrevidujeme obsah i formu stranictví. Zjednodušíme stranický systém podstatným omezením počtu stran.“⁷² Tento nový pořádek měl umožnit především rychlé a koncepční rozhodování: „Jednejte rychle, nezapomínejte, jak nebezpečným faktorem může být ve chvíli nepříznivé čas,⁷³ a tolik očekávaný řád a kázeň, prvky „autoritativní demokracie“: „Nebude kázně a pořádku, nesvedeme-li národní sílu a vůli z roztráštění do jednoho řečiště.“⁷⁴ Všechny tyto kroky samozřejmě byly konány v zájmu všech lidí, kteří si prý přáli změny: „Lidé si přejí jedinou všennárodní organizaci bez ohledu na stranictví, na staré rozdíly, bez ohledu na to, co dřívější jednotlivé organizace sledovaly.“⁷⁵

Proces zjednodušování poměrů byl prosazován širokým vlivovým spektrem.⁷⁶ Žádná relevantní politická síla neprosazovala uchování předmnichovského stavu. Ale existovaly rozdílné názory na to, jak má tento postup přeměny vypadat. Rekonstrukce stranického

⁷⁰ Přání po sjednocení stranického spektra a tudíž celého národa jsme našli již v dubnu. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 79 z 3.4.1938 a *Maska vlastenectví*. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 89 z 15. 4. 1938.

⁷¹ ČERNÝ, Josef. Stát potřebuje bezvýhradné jednoty národa. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 169 z 19. 7. 1938.

⁷² HALÍK, Rudolf. Čeho je potřeba nejdříve? *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 289 z 11. 10. 1938.

⁷³ PEROUTKA, Ferdinand. Co lze nyní napsat. *Přítomnost*, 1938, roč. 15, č. 40 z 5. 10. 1938.

⁷⁴ HALÍK, Rudolf. Rychle z nejistoty ven. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 265 z 10. 11. 1938.

⁷⁵ Jedinou všennárodní organizaci. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 248 z 21. 10. 1938.

⁷⁶ Z novin je patrná názorová diferenciacie na tento počín, například *Venkov* versus *Přítomnost*. Výrazný nesouhlas s politikou Strany národní jednoty vyjádřila Národní myšlenka. Za svoje názory byla zakázána. UHLÍŘ, Jan. Druhá republika. Stát, který nikdo nechtěl. *Historický obzor*. 2003, č. 5-6, roč. 14, s. 123-135. ISSN 1210-6097.

systemu začala v říjnu 1938, kdy strany začaly jednání o podobě budoucí struktury. Bylo patrné, že úprava stranicko - politických poměrů se bude pohybovat v rozmezí od jedné maximálně ke třem stranám: „V nejhorším případě zůstanou nám jenom tři strany na místě dosavadních asi dvaceti.“⁷⁷

Relativně nejvíce pluralistické pojetí měla Československá strana lidová, která si v rámci budoucího stranického rozložení nejprve představovala fungování tří stran, přičemž by ona působila zcela samostatně. Aspoň takto prezentovalo nastávající působení moravské křídlo lidovců vedené Janem Šrámkem. Naproti tomu skupina českých lidovců pod vedením Bohumila Staška zastávala vizi úplného splynutí s připravovanou národní stranou.⁷⁸ S ohledem na vnitropolitické poměry názor českého křídla převládl.⁷⁹

Československá strana sociálně demokratická měla také představu o existenci tří politických útvarů. Dne 25. 10. 1938 vystoupila ze Socialistické dělnické internacionály a akceptovala vytvoření kompaktní národní strany pracujícího lidu.⁸⁰

Komunistická strana nebyla vůbec přizvána k rozhovorům o příští úpravě, přesto však i její zástupci měli připraveno své pojetí. Měli v úmyslu se spojit s národními socialisty a lidovci.⁸¹

Členové Československé strany národně socialistické preferovali usměrnění a slučování politických subjektů a kritizovali systém první republiky. Na jednání ústředního výboru uvedli, že jejich politika se vždycky řídila dle potřeb národa a ne podle politických stran a že jsou nyní připraveni obětovat své samostatné působení: „*Politická porážka Čechů vyrostla z církevně - politického sektářství stran. Místo soustředování k jednotě a k dohodě, koncentroval se zápas proti nejsilnějšímu politickému celku ve státě. Proto není možné budovati na starých, rozbitých základech.*“⁸² Přesto existovaly tři představy o možné budoucí činnosti národních socialistů - za prvé, že strana bude fungovat samostatně jako doposud. Druhý proud vedený Petrem Zenklem se chtěl připojit k sociálním demokratům do levicového bloku, a podstatná část strany pod vedením Klapla, byla pro zapojení se do budoucí národní strany.⁸³ Výsledek jednání národních socialistů byl takový, že větší část uskupení se sjednotila s národní stranou a zbytek odešel do strany pracujícího lidu.⁸⁴

Nejradikálnější proud v rámci těchto procesů reprezentovaly české fašistické skupiny. Jako

⁷⁷ Konečně se dočkáme zjednodušení stranicví. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 292 C z 23. 10. 1938.

⁷⁸ Do Strany národní jednoty vstupují i čeští lidovci. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 318. B z 18. 11. 1938.

⁷⁹ Lidová strana podává ruku k spolupráci pro 2. republiku. *Lidové listy*, 1938, roč. 17, č. 263 z 17. 11. 1938.

⁸⁰ RAŠÍN, Ladislav. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 301. C z 1. 11. 1938.

⁸¹ UHLÍŘ, Jan. Druhá republika. Stát, který nikdo nechtěl. *Historický obzor*, 2003, č. 5-6, roč. 14, s. 123-135.

⁸² Nechodit pěšky za rychlíkem. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 244 z 16. 10. 1938.

⁸³ Zjednodušit, sjednocovat, ale neslepovat. *Lidové listy*, 1938, roč. 17, č. 244 z 25. 10. 1938.

⁸⁴ Začátky nové vnitřní politiky. *Lidové listy*, 1938, roč. 17, č. 261 z 15. 11. 1938.

ideální se jim zdálo zrušení všech politických stran, v nejhorším případě ustanovení jedné strany, ale bez nějakých podstatných pravomocí.⁸⁵

Stejně jako v předmnichovské době měla nejsilnější a nejvlivnější postavení Republikánská strana vesnického a maloroľnického lidu. Všeobecně narůstající síla konzervativních uskupení byla očividná. Proto se hlavní úlohy ve sjednocovacích procesech chopila právě tato organizace, která sama sebe chápala jako „národní, sjednocující politickou stranu středu.“⁸⁶ Konkrétně Rudolf Beran, který korespondoval s představou o silném, autoritou oplývající vůdci⁸⁷, byl předsednictvem Republikánské strany zvolen jako nejvhodnější osoba, jenž by měl iniciovat a vést unifikaci národních sil v co možná nejkratším termínu.⁸⁸

Představy agrárníků se utvářely postupně. V prvních úvahách se hovořilo o existenci modelu tří politických stran: „Dnes jen nezávazně lze říci, že se rýsují obrysy tří stran.“⁸⁹ Naproti tomu radikální křídlo agrárníků požadovalo působení jedné národní strany: „Jedinou možnou cestou je rychlé položení základů k nové, naprosto dominantní straně národní, straně všech pracujících“,⁹⁰ ale toto řešení bylo prozatím spíše odmítáno jako nepřipustné: „Není možné na místo všech dosavadních stran dosadit stranu jedinou a přitom hovořiti, že jsme zachovali demokracii. Tam, kde existuje jedna strana, neexistuje demokracie.“⁹¹

Výsledkem vyjednávání byl kompromisní návrh na vytvoření dvou politických stran. Jedné plně národní, vládní a vládnoucí strany, do které se měly zapojit nesocialistické prvorepublikové strany, a druhé, kompletně podřízené straně, v níž měly působit socialistická uskupení.⁹²

Tento model a jeho prosazování mělo několik logických zdůvodnění. Vzhledem k široké názorové odlišnosti byla diskuze o podobě politického systému obtížná. Rudolf Beran si byl dobře vědom komplikovanosti situace, měl na paměti faktory, jež přispěly k pádu

⁸⁵ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 – 1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 39. ISBN 80-7184-516-7.

⁸⁶ „Agrární demokracie je středem mezi extrémem levice a extrémem konzervativním. Můžeme říci i jinak, že agrární demokracie je zdravě konzervativní.“ Heslo: do houfu. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 96 z 24. 4. 1938.

⁸⁷ „Rudolf Beran má potřebné vlastnosti vůdce: rozhled, zkušenosti, rozhodnost, schopnost k organizaci práce, umění, vybrat vhodné lidi, charakter, tvrdou vůli a srdce.“ Profil vůdce. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 285 z 3.12.1938.

⁸⁸ Konečně se dočkáme zjednodušení stranicví. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 292 C, z 23. 10. 1938.

⁸⁹ LIPSKÝ, Vladimír. Česká národní strana. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 251, z 25. 10. 1938.

⁹⁰ Lidová strana by působila samostatně, komunisté, národní socialisté a sociální demokraté by utvořili druhou stranu a třetí stranou by byla strana Národní. LIPSKÝ, Vladimír. Česká národní strana. *Venkov*, 1938, roč. 33 z 25. 10. 1938.

⁹¹ PEROUTKA, Ferdinand. Úvaha o stranách. *Přítomnost*, 1938, roč. 15, č. 45 z 9. 11. 1938.

⁹² HOLZER, Jan. Stranický systém druhé republiky. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel aj. Politické strany: *Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004*, díl II, s. 1041.

prvorepublikového řádu. Musel brát v potaz také činitele, kteří tlačili na rychlou změnu systému. Proto byl zvolen model přijatelný pro široké spektrum subjektů – českými fašisty počínaje přes agrárníky až po německou stranu. Dále bylo třeba zohlednit i to, aby výsledná struktura byla schopná omezit krajně levicové a pravicové požadavky.

Na základě těchto požadavků museli Rudolf Beran a jeho partneři přistoupit k omezení svobod a práv. Nebyl umožněn ani svobodný výběr stran, a tedy ani svobodná demokratická soutěž. Agrární strana tak učinila proto, aby mohla participaci kontrolovat, protože z výše uvedených důvodů nemohli být všichni prvorepublikoví aktéři připuštěni do připravovaného uskupení národní jednoty. Zde měly figurovat strany pravicového zaměření: „*Takzvaná politická levice se musí smířit s ústupem z pozic.*”⁹³ Nová strana neměla být pouhým konglomerátem stran původních, ale plánovalo se vytvoření nového hnutí národní vůle.⁹⁴

Založení Strany národní jednoty bylo ohlášeno 4. 11. 1938. Oficiální vznik uskupení je datován na 17. 11. 1938. Prohlášení hlavních představitelů této formace s názvem „Národe český!“ bylo přeloženo 18. 11. 1938 veřejnosti. Zakládajícími členy byly Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, Československá strana národně socialistická, Československá živnostensko – obchodnická strana středostavovská, Národní sjednocení, Československá strana lidová v Čechách a Národní liga.⁹⁵

Organizační struktura Strany národní jednoty vypadala následovně. Do čela strany byl jmenován Rudolf Beran. Jako úřadující místopředseda byl vybrán Josef Černý. Bývalí předsedové jednotlivých uskupení byli zvoleni do patnáctičlenného přípravného výboru Strany národní jednoty, spolu se zástupci mládežnických a dalších formací.⁹⁶ V nové organizaci měli největší zastoupení bývalí agrárníci. Z toho lze usuzovat, že si chtěli uchovat své zájmy a pozice.

V rámci strany také vznikly pracovní a tiskový výbor, organizační a propagační odbor. Vnitřní regule zakazovaly přijímat do Strany národní jednoty členy jiné národnosti než české, například Němce a Židy. Nábor členstva měl být ukončen k 31. 12. 1938.⁹⁷

Programová orientace strany kopírovala politické požadavky vyhlášené předtím, neboť strana zpočátku neměla oficiálně a jasně stanovený ucelený a koncepční program. Stručný manifest, kterým ohlásilo hnutí Národní jednoty svoje založení, nebyl totiž programem hnutí.

⁹³ HALÍK, Rudolf. Základ státu. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 250, z 23. 10. 1938.

⁹⁴ Vyjasnit politické poměry. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 262 z 6. 11. 1938.

⁹⁵ Národe český ! *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 318. B z 18. 11. 1938.

⁹⁶ Národe český . *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 272 z 18. 11. 1938.

⁹⁷ Národní archiv, fond 255: *Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha*, sign. 225 – 1170 – 31.

Zveřejnění kompletního programu bylo naplánováno na dobu po překlenutí tzv. provizoria, za které se považovalo ta etapa druhé republiky, která ještě byla v procesu budování nového státu a obsahovala stopy minulého režimu: „*Tento dlouhodobý program bude platit pro celé generace. Činnost nového hnutí bude tvořit úsek novodobých dějin: jeho program musí odpovídat tomuto dějinnému poslání.*“⁹⁸

Strana národní jednoty při svém ustanovení potvrdila úsilí o přebudování státu a prohlásila se za nové národní hnutí čínského nacionalismu, které bude na základě kázně a řádu „*autoritativní demokracie*“ efektivně vést nový stát, provede obrodu národního života a zjednodušení poměrů všeobecně a nasměruje národ k vzestupu. Zásadním bodem prohlášení bylo vyřešení společenství Čechů se Slováky a Podkarpatskými Rusy. Strana národní jednoty přislíbila vyvíjet aktivitu i v oblasti sociální, kulturní, hospodářské a zahraniční. Ve společnosti a v jejím řízení měl být vytvořen větší prostor pro mladé. Vznik Strany národní jednoty a její prohlášení bylo následně schváleno parlamentem.⁹⁹

Z vytyčených úkolů bylo patrné, že v této fázi konstruování podmínek Strana národní jednoty lavírovala mezi dvěma koncepcemi, a to radikální, kterou zastávala fašistická a další krajně pravicová uskupení, a konzervativní, k níž se přiklíněli ostatní členové. Vzhledem k těmto názorovým diferenciacím se také strana obtížně konsolidovala.¹⁰⁰ Docházelo zde k prolínání autoritářsky konzervativních a zároveň fašistických tendencí. V průběhu fáze vytváření státu se vedení strany snažilo o následování jakési „*třetí cesty*“ - došlo k omezení demokracie, ale nebyla zde snaha více se přiblížit autoritářským či fašistickým vzorům.

3.1 Národní strana práce

Aby nedošlo ve shodě s přáním politických subjektů a veřejnosti k odmítnutí všech principů liberálního systému a následování sousedních autoritářských a fašistických režimů, bylo rozhodnuto, že bude vedle Strany národní jednoty vytvořena ještě jedna strana levicového zaměření. Mimo jiné to bylo dáno také tím, že prvorepubliková tradice levice byla nadměrně silná a bylo jasné, že se stěží bude vyřazovat z politické participace či zařazovat do jednotné kandidátky a do boje za „*jeden cíl*“. Ve Straně národní jednoty však nebylo v čase

⁹⁸ ROČEK, Antonín. Vláda druhé republiky. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 332. B z 2. 12. 1938.

⁹⁹ Národě český. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 272 z 18. 11. 1938.

¹⁰⁰ MATES, Pavel. *Mezi Mnichovem a Berlínem: Státoprávní problémy druhé republiky*, s. 74.

pomnichovského nárůstu pravicových idejí pro sociální demokraty, natož pro komunistickou stranu, místo. Prozatímne bylo rozhodnuto, že levicové síly budou připuštěny k vytvoření vlastní strany. Strana národní jednoty tak tolerovala vznik Národní strany práce, která byla oficiálně založena 11. 12. 1938: „Rozdělení našeho politického života na dvě politické strany je normálním, zdravým důsledkem rozdělení národních sil, které ve zdravém organismu nesmí jít proti sobě, nýbrž vedle sebe, a bude-li nutno, i spolu.“¹⁰¹ Založení dvou politických uskupení – Strany národní jednoty a Národní strany práce opět koresponduje s teorií autoritářských režimů, která uvádí, že tyto systémy podvazují parlamentní život tím, že majoritně zakládají jednu oficiální privilegovanou stranu. Autoritářské režimy si na rozdíl od totalitárních nenárokují absolutní moc, důležitým faktorem je však naprosté podřízení ostatních institucí režimu a jejich fungující loajalita. Pouze vedoucí skupina může určit, které organizace mohou fungovat a které budou zlikvidovány.¹⁰²

Do čela Národní strany práce byl postaven Antonín Hampl. Členy tohoto uskupení byli sociální demokraté a někteří národní socialisté, kteří nechtěli vstoupit do Strany národní jednoty. S možností vstupu Komunistické strany Československa do Národní strany práce se nepočítalo.

Program strany byl stručný a vyznačoval se snahou o nestranná hesla a cíle. Národní strana práce se ve svém politickém programu přihlásila k demokratickým principům, sociální spravedlnosti a neutrální zahraniční politice, které povede ke světové spolupráci a míru.¹⁰³

Národní strana práce byla ustanovena jako opoziční subjekt. Právě její přítomnost ve stranickém spektru druhé republiky byla vnímána jako jasné odmítnutí totalitních praktik a příslib zachování demokratického systému.¹⁰⁴ O naplnění těchto principů a opoziční činnosti Národní strany práce můžeme polemizovat. Sice byla označena za opozici, ale princip svého názvu nenaplnila, a naopak na politické scéně účinkovala naprosto oddaně a svou činností podporovat politiku země. Jiný účel plnit ani neměla. Nedostalo se jí možnosti praktikování opoziční kontroly, byla trvale vyloučena z možnosti podílet se na vládnutí a ani neusilovala o změnu režimu. Vládní kruhy a jejich politiku kritizovala minimálně.¹⁰⁵ Lze říci, že úplně akceptovala režim a svoji podřízenost. Na její obhajobu můžeme uvést, že ani neměla

¹⁰¹ Druhá politická strana. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 293 z 13. 12. 1938.

¹⁰² LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*, s. 168.

¹⁰³ Program národní strany práce. *Přítomnost*, 1939, roč. 16, č. 3 z 21. 1. 1939.

¹⁰⁴ PEROUTKA, Ferdinand. *Přítomnost*, 1938, roč. 15, č. 46 z 16. 11. 1938.

¹⁰⁵ Kritika byla především přednesena vůči přijímání zmocňovacího zákona. Dále Národní strana práce obhajovala a proklamovala nutnost existence druhé strany, oproti krajním pravicovým názorům, které požadovali zavedení strany jedné. Přesto však strana přijala všechny zákony a předlohy, které bylo třeba. Mareš, Miroslav. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Blansko: Barrister & Principal, 2003, s. 140. ISBN 80-86598-45-4.

možnost volby, protože byla svědkem pozastavení činnosti „nepohodlných subjektů“ a následného a úplného zákazu činnosti komunistické strany a fašistické organizace Vlajka.

3.1.2 Omezený pluralismus v dalších sektorech

Omezení pluralismu se ve druhé republice neprojevovalo jen v oblasti politické, ale tento trend začal brzo prostupovat, i když prozatím v menší míře, celou společností. Především se to týkalo různých zájmových a jiných nezávislých skupin. Restrikce lidských práv prostřednictvím státních zásahů se projevovala v několika odvětvích.

O tom, že se stát snažil prorůst do některých dosud autonomních veřejných sfér, svědčí i fakt, že v rámci pomnichovské mentality byla zřejmá snaha ovlivňovat kulturní činnost. Prvořadě a hlavní změny v nepolitické oblasti se tedy začaly realizovat v oblasti kulturní. Dne 18. 11. 1938 byla vytvořena Národní kulturní rada. Hlavními představiteli této instituce byli Rudolf Medek a Jaroslav Durych. V souladu s nastavenou politikou měla Rada za úkol docílit pomocí propagačních akcí ideového sjednocení, obrození české kultury a očištění kulturního života od všech „nežádoucích cizích vlivů“, zejména od internacionalismu, který „zachvátil“ kulturu po roce 1918.¹⁰⁶ Prvorepubliková svoboda kulturní činnosti byla zredukována a měla být formována tak, aby se shodovala s oficiální státní politikou.

Dále fungovala tzv. Kulturní komise při Straně národní jednoty, která navazovala na činnost Národní kulturní rady. Komisi předsedal Bohumil Stašek a její úkoly byly prakticky totožné s úkoly kulturní rady.¹⁰⁷ Podstatné změny měly postihnout i systém školství.¹⁰⁸

Připravovaná omezení svobody tisku se rozcházela s demokratickým fungováním, kde je samostatné působení a nezávislost tisku na státní moci rozhodující. Tisk se měl sjednotit do jednoho uskupení a stát se nadstranickým: „*Ve státě autoritativní demokracie má také tisk svoje poslání a povinnosti... nestranicky sloužit vlasti.*“¹⁰⁹ Tento počín byl prezentován jako oprávněný: „*Stát má právo, ba víc, má povinnosti upravovati poměry v tisku, v rozhlase a ve filmu s hlediska vyšší své potřeby a zavést v nich řád přísné mravní, věcné, politické i kulturní odpovědnosti. Vláda učiní proto v tomto směru postupně všechna potřebná opatření. V oboru státní, tiskové a informační služby provede vláda účelné soustředění této služby s*

¹⁰⁶ Národní archiv, fond 255: *Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha*, sign. 225-1027-2.

¹⁰⁷ Předseda kulturní komise Národní jednoty. *Věstník katolického duchovenstva*, 1939, roč. 39, č. 6 z 15. 2. 1939.

¹⁰⁸ HALÍK, Rudolf. Čeho je potřeba nejdříve *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 289 z 11. 10. 1938.

¹⁰⁹ Druhá republika a tisk. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 29 z 10. 12. 1938.

*největším urychlením.*¹¹⁰

Podobně se mělo realizovat spojení kulturních a tělovýchovných institucí: „*Je potřeba sloučit všechny tělovýchovné a sportovní organizace a vytvořit jednu organizaci.*”¹¹¹

¹¹⁰ BERAN, Rudolf. Zachovat stát a jeho národům mír. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 294 z 14. 12. 1938.

¹¹¹ HALÍK, Rudolf. Tělovýchovné organizace budou sloučeny. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 300 z 21. 12. 1938.

4. Vláda druhé republiky

V autoritářských režimech uplatňuje vůdce či malá skupina osob svou moc uvnitř formálně špatně definovaných, avšak snadno předvídatelných hranic.¹¹² V rámci přibližování se k byrokraticko - militaristickému autoritářskému modelu ve druhé republice nehrála armáda v čele s mocnými důstojníky zásadní roli. Jádrem režimu nebylo tvořeno vojáky ale pravicovými politiky, uskupenými do uzavřené oligarchické skupiny. Existují teorie autoritářských režimů, které pokládají propojení armády s režimem za nezastupitelný prvek, bez kterého by se nemohly vyskytovat.¹¹³ Ale dle výkladů Juana Linze to není vždy pravda. Důležitost armády nebyla v rámci druhé republiky skutečně nijak umocňována, ale přesto lze nárůst významu její úlohy vyzorovat. V tiskovinách se objevovala manifestace podpory armády republice. Počítalo se zapojením armády do složek hospodářského života a podnikání.¹¹⁴ Ale nelze tvrdit, že vojáci měli v rukou mocenskou otěže země. Na počátku října 1938 dokonce začala demobilizace armády.¹¹⁵

Pro meziválečnou periodu a hlubokou krizi bylo typické volání po silnějších opatřeních. Předpokládalo se, že k vyřešení problémů společnosti je nutné svěřit moc silnému lídrovi.¹¹⁶ I v rámci druhorepublikového uspořádání se počítalo se svěřením větších pravomocí vládě, která měla mít „naprostou autoritu“.¹¹⁷ Tato tendence se projevila i ve jmenování generála Jana Syrového předsedou nové vlády, které se uskutečnilo dne 22. 9. 1938. Již tehdy byly cíle a zaměření vlády proklamovány takto: „*Jsmo přesvědčeni, že tato vláda národní solidarity, stojící nad stranami, bude vládnout klidu a pořádku, který bude držet pevnou rukou.*“¹¹⁸

Mocenské struktury se v pomnichovské situaci dožadovaly zvolení nové vlády. Vzhledem k velkému počtu center, byly jejich představy nestejně. Nejdiskutovanější byly tyto tři

¹¹² LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 59. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

¹¹³ PERLMUTTER, Amos. *Modern Authoritarianism: A Comparative Institutional Analysis*, s. 55.

¹¹⁴ Jakostí práce musíme zvítězit ve světě. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 31. B z 31. 1. 1939.

¹¹⁵ Předseda vlády ohlašuje řadu reforem. *Národní politika*, 1939, roč. 56, č. 291 D z 22. 10. 1938.

¹¹⁶ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 52. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

¹¹⁷ HALÍK, Rudolf. Čeho je potřeba nejdříve. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 289 z 11. 10. 1938.

¹¹⁸ Generál Syrový v čele nové vlády. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 224 z 23. 9. 1938.

varianty: zkonstruování kabinetu čistě vojenského, úřednického nebo výlučně politického.¹¹⁹ Výsledná podoba úřadu byla založena na kombinaci armádního prvku se složkou správních odborníků. Generál Jan Syrový svou pozici obhájil a dne 4. 10. 1938 byl jmenován předsedou první pomnichovské úřednické vlády. V kompetenci jeho vlády bylo, a to až do 30. 11. 1938, vykonávat ústavní funkce prezidenta republiky. Ten mohl být zvolen až po skončení jednání s Maďarskem o úpravě hranic na Slovensku a v Podkarpatské Rusi.¹²⁰

Vláda Jana Syrového byla nazývána „vládou národního soustředění“.¹²¹ Byla chápána jako faktor, který započne proces přebudování republiky dle tehdejších postojů. V prvé řadě se jednalo o unifikaci všech sil v republice: „*Sjednocení národních sil, sjednocení všech sil státních je základním příkazem doby, chceme-li dobře jíti z neklidných a tvrdých dnů do lepší budoucnosti.*“¹²² Kromě snah o vyrovnání poměrů v republice se měla Syrového vláda soustředit na vyrovnání otázek zahraničně politických. Proces kompletní transformace už ale tato vláda realizovat neměla, poněvadž se s jejím působením počítalo pouze v provizorním prvním období druhé republiky a hlubokosáhlé rekonstrukce měly být dílem vlády Rudolfa Berana.

Vedoucí osobností druhé republiky a „hlavním konstruktérem“ byl Rudolf Beran. Přesto druhou republiku nemůžeme označit za osobní diktaturu. Rudolf Beran byl jako autorita jistě uznávaný, ale silný charismatický vůdce to nebyl. Což se opět shoduje s výrokem Juana José Linze, že autoritářské režimy většinou řídí osoby ne příliš charismatické, které nepodněcují společnost k velkým činům.¹²³ V byrokraticko – militaristických režimech má vedoucí osoba spíše byrokratický charakter.

Rudolf Beran nedisponoval tak silným postavením, aby mohl vládnout sám, nehledě na to, že ve fázi konsolidace pro to ani nebyla vhodná doba. Za pouhých 166 dnů si totiž republika vytyčila mnoho cílů. Skutečné otěže moci stále pevně držela ve svých rukou konzervativní mocenská oligarchie, samozřejmě v čele s Rudolfem Beranem.¹²⁴

Rudolf Beran byl zvolen předsedou druhé pomnichovské vlády a současně byl i předsedou

¹¹⁹ Druhá vláda generála J. Syrového. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 274 z 5. 10. 1938.

¹²⁰ Druhá vláda generála J. Syrového. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 274 z 5. 10. 1938.

¹²¹ SYROVÝ, Jan. Oddejme se nezištné a neúnavné práci pro národ. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 298. C z 29. 10. 1938.

¹²² Nová vláda gen. Syrového. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 234 z 5. 10. 1938.

¹²³ Samozřejmě není to pravidlo, charismatičtí vůdcové byli Hitler, Lenin, Marshall Petin, Pilsudski. Linz, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 72. Dostupný z WWW: <http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

¹²⁴ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 –1939*, s. 29.

hlavní politické strany, která se chystala postupně zakázat všechny ostatní subjekty a vládnout sama. Po vyřazení parlamentu z politického procesu a po praktickém splnutí jediné politické strany a vlády v jedno a po době nečinnosti slabého prezidenta měli Rudolf Beran a jeho spolupracovníci velice silný mandát pro prosazování politiky. Je tedy možné, že by se režim pod diktátem jediného mocenského centra opět více přiblížil autoritářskému režimu.

5. Specifická mentalita

Autoritářské režimy nemají vypracovanou vůdčí ideologii, ale naopak mají distinktivní mentalitu.¹²⁵ Tím, jak hluboce ji mají vybudovanou a jak kvalitní ideologický obsah používají, se liší od jednotlivých typů autoritářských režimů. Byrokraticko - militaristické režimy se všeobecně považují za režimy s nejmenším ideologickým vkladem.¹²⁶ Obvykle je mentalita určitý způsob myšlení a cítění, často využívaný jako nástroj k ospravedlnění konkrétního uspořádání. Mentalitu mohou charakterizovat různé prvky. Jejich volba je podmíněna charakterem režimu a jeho politikou. I autoritářství druhé republiky mělo charakteristickou mentalitu, která prostupovala celou společností a byla vehementně prosazovaná. Systém ji používal k provádění své činnosti. Mentalita byla podepřena několika prvky.

Prorežimní mentalita vycházela ze zmíněné negace první republiky, která se využívala pro ospravedlnění převratu v politice. Postupně se tento element stal nejpodstatnější podkladovou součástí veškerého dění. Ustavičně byl podceňován význam politiky první republiky a jejích úspěchů: „*Dnes je jisto, že nemůžeme prostě pokračovati ani programově, ani metodicky v politice, kterou jsme uskutečňovali až do září letošního roku.*“¹²⁷ Toto popření bylo silné a patrné. Plynule se používala hesla k neodvratnému přebudování národa a kompletní výměně osob.¹²⁸

Kritika padla nejdůsledněji na politiku a myšlenkové a hodnotové dědictví Tomáše Garrigue Masaryka a Edvarda Beneše.¹²⁹ Tím, že prezident emigroval z vlasti, jako by lidem potvrdil ty nejhorší obavy a zklamání předchozími hodnotami. Noviny důsledně varovaly před návratem starých časů. „*Benešův režim jest za námi a nikdy již nesmí ožít. V lidu musí vyrůst vědomí, že nastupujeme na zcela nové cesty. Lid nesmí býti klamán snahami o očištění toho a těch kdož toho nejsou hodni. Musí přestat činnosti pro rehabilitaci dr. Beneše.*“¹³⁰

V důsledku odmítnutí všeho, co bylo spojováno s první republikou, bylo nutno najít nové

¹²⁵ LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*, s. 164.

¹²⁶ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír (ed.). *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 2. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 277. ISBN 978-80-210-4249-0.

¹²⁷ BERAN, Rudolf. Zachovat stát a jeho národům mír. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 294 z 14. 12. 1938.

¹²⁸ HALÍK, Rudolf. Základ státu. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 250 z 23. 10. 1938.

¹²⁹ I zde vidíme velký posun. Ještě v květnu 1938 Venkov psal o podpoře Edvarda Beneše, že je nutné se za něj za každou cenu postavit: „*Venkovský lid vidí v panu prezidentu republiky autoritu nejvyšší. Stojíme za ním a za vládou republiky v době klidu a míru i v hodině, kdyby vlast zavolala ke službě nejčestnější – obraně vlasti*“

¹³⁰ Narozeniny prezidenta republiky. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 125 z 28. 5. 1938.

¹³⁰ HALÍK, Rudolf. Musí být jasno o dr. Benešovi. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 269 z 15. 11. 1938.

vzory. Při hledání odlišných pojmů pro nový pořádek byla odmítnuta státní československá tradice obecně, tak jak byla zformulovaná ve Washingtonské deklaraci, která ve svém důsledku „způsobila zánik republiky“. Tradice 28. října měla být nahrazena svatováclavskou tradicí, což byl další znak konzervativního autoritářství.¹³¹

Druhorepubliková interpretace svatováclavské tradice apelovala její státotvornou podstatu, která měla národu dopomoci se osvobodit od „špatných idejí“, na kterých byl konstruován stát od roku 1918, ale také umožnit vyvést útvar z „národní katastrofy“. Jedině podle této tradice měl být dále utvářen stát, který bude nasměrován k lepší budoucnosti a poklidné součinnosti s Německem: „*Svatý Václav byl dobrý politik a věděl, že náš národ je těsně spjat svými sousedskými vztahy s Německem a že se s tím musí počítati, a dějiny mu daly za pravdu.*“¹³² Odmítnutí tradice 28. října se projevilo pasováním tohoto dne na běžně pracovní a zamítnutím všech důvodů oslav založení republiky.

Se snahou odtrhnout se od minulosti souvisí další elementy druhorepublikové mentality, a těmi jsou antikomunistické a antisocialistické pozice: „*Marxistický socialismus, lhostejno nazývá-li se komunismem nebo sociální demokracií – selhal v Evropě v každém rozhodujícím historickém okamžiku.*“¹³³ Jistá zdrženlivost vůči všemu levicovému, a opačně agitace a dožadování se pravicových hodnot, byly viděny ještě před říjnem 1938.¹³⁴ V rámci nových poměrů byla marxistická ideologie z pohledu oficiálních struktur radikálně zavrhnuta: „*Marxismus jest umrtven a vše co páchne bolševismem, musí býti zlikvidováno.*“¹³⁵ Od začátku října probíhala v tisku mohutná negativní kampaň se záměrem zdiskreditovat komunistickou stranu před očima široké veřejnosti. Ta byla obviňována ze snahy o rozvrácení jednoty národa, implikování cizích ideologií a z úsilí o ovládnutí agrární strany, ale i z dalších aktivit: „*Jde jim o zkomunizování agrární strany.*“¹³⁶ K jejímu pozastavení došlo 20. 10. 1938, kdy bylo přerušeno vydávání komunistického deníku a periodického tisku. Vládou pak byla rozpuštěna 27. prosince 1938 podle paragrafu 8 vládního nařízení ze dne 23. 12. 1938, č. 355 Sb. o politických stranách. Zdůvodnění tohoto kroku bylo takové, že Komunistická strana Československa, vedena židovskými politiky, ohrožuje veřejný zájem – je proti vybudování

¹³¹ RATAJ, Jan. Politické proměny symboliky svatováclavské tradice a tradice 28. října v moderních československých a českých dějinách. *Spory o dějiny: sborník kritických textů*. 1999, č. 2, s. 84-96. ISBN 80-902659-2-8.

¹³² Stavovská politika kdysi adnes. *Věstník katolického duchovenstva*, 1938, roč. 39, z 15. 10. 1938 a *Národě český*. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 272 z 18. 11. 1938.

¹³³ ŠTEFAN, Vilém. Proč selhal marxistický komunismus. *Přítomnost*, 1938, roč. 15, č. 45 z 9. 11. 1938.

¹³⁴ „*Trneme jen hrůzou, kam by dovedli leví intelektuálové mladý národ.*“ Kde je národ. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 119 z 21. 5. 1938.

¹³⁵ HALÍK, Rudolf. Vyjasnit politické poměry. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 262 z 6. 11. 1938.

¹³⁶ Vypátrejte prameny zločinné propagandy. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 241 z 13. 10. 1938.

národního státu, je sekcí komunistické Internacionály a zostřuje třídní boj.¹³⁷ Tento stav byl potvrzen vyhláškou z 28. 12 č. 298/1938 Sb.¹³⁸ Vláda následně učinila nezbytné opatření, aby se činnost strany neuchýlila do ilegality.¹³⁹ Je třeba uvést, že žádná viditelná protestní akce k pozastavení uskupení se nekonala.

Ani socialismus se po Mnichovu netěšil větší podpoře: „*Socialismus je učení včerejšků, dnešek a zítřek s nimi nepočítá.*“¹⁴⁰ To se projevilo nejdříve odsunutím levicových stran do opozice a následně snahami o jejich kompletní potlačení.

Hluboce vžitý nepřátelský vztah k idejím socialismu a komunismu byl rozvinut hlavně u církevních struktur v požadavek okamžitého odsouzení těchto ideologií a zrušení komunistické strany: „*V bolševismu hlásí se k životu ona strašná démonie, kterou ruský romanopisec Dostojevský, jenž prožil několik let na Sibíři a do ruské duše nejhluběji pronikl, předpověděl ve svých „Běsích“. Duše, již zapřela Boha, stává se přímo posedlou zloduchy. A Lenin, krvavý car, zvrácenou ideou zachvácen, pokusili se napodobiti tvůrčí dílo. Kristus založil církev na všeobecné lásce a společné víře všech věřících. Démon, tato „opice Boží“, zakládá kolektiv na nenávisti k Bohu, na násilí a hrůze. Církev je „království Boží na zemi“; bolševismus zakládá království Antikristovo, nebo království démonů na zemi. A jako v církvi je hlavním poutem láska, tak v bolševismu je jediným poutem nenávisť Boha a násilí.*“¹⁴¹

Mentalita druhé republiky měla i další složky. Výrazným a určujícím projevem státní politiky byl nacionalismus a jeho prvky vlastenecké hodnoty a patriotismus, které zpravidla vystupují ve všech autoritářských režimech jako dominantní. Nacionalismus je totiž pro ně velice vhodný prostředek pro působení a další mobilizaci jedinců.¹⁴²

Národnostní otázky byly vzhledem k relativní sociální stabilitě a ekonomické prosperitě první republiky odsunuty více do pozadí.¹⁴³ To ale neznamená, že by se zde nacionalistická doktrína nevyskytovala vůbec. Posílení těchto tendencí bylo dáno postupnou radikalizací a zesíleným počtem ultimát sudetských Němců, ale i výraznou přeměnou hodnot a postojů v

¹³⁷ NIKOLAU, Stanislav. K rozpuštění komunistické strany. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 358. D z 29.12.1938.

¹³⁸ Komunistická strana rozpuštěna. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 357. C z 28.12.1938.

¹³⁹ Např. policií byla odhalena snaha o tajné vydávání Rudého práva. Pachatelé byli přísně potrestáni dle zákona na ochranu republiky. Vyvinuto policejními sbory bylo také úsilí, aby se neobnovila činnost strany samotné. Za tímto účelem proběhlo mnoho domovních prohlídek a zatčení podezřelých osob. Tajná činnost komunistů. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 48. C z 17. 2.1939.

¹⁴⁰ HALÍK, Rudolf. Základ státu. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 250 z 23. 10. 1938.

¹⁴¹ ŽÁK, Emil. Ideologický základ bolševismu. *Věstník katolického duchovenstva*, 1938, roč. 38, č. 2 z 15. 10. 1938.

¹⁴² LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*, s.164.

¹⁴³ BERG-SCHLOSSER, Dirk – MITCHELL, Jeremy. *Authoritarianism and democracy in Europe, 1919-39 : comparative analyses*, s. 37

rámci myšlení lidí způsobenou politickými, sociálními a psychologickými důsledky mnichovské situace.

Nacionalismus byl prosazován opravdu horlivě, byl viděn jako idea, která může spasit celý národ, bude ho napomáhat utvářet a upevňovat: „*Nacionalismus byl v dobách poroby národní nekompromisní zbraní, prostředkem dobytí konečného vítězství. Byl záchranou národní existence. I dnes, i do budoucna bude se nám jevití náš nacionalismus jako svědomí národa, svědomí, které bude zodpovědností před dějinami. Nacionalismus zůstane nám kotvou, které se národ zachytí vždy, zejména v dobách zlých.*“¹⁴⁴ Potřebám národa se hodlaly podřídit všechny oblasti státu: „*Nacionalismus musí být živnou krví budoucna národa.*“¹⁴⁵ Volání po národní jednotě se realizovalo v utvoření silné národní strany, která byla budována na základě nacionálního stanoviska sjednocení všech vnitřních národních sil.

S úporně prosazovaným nacionalismem se však pojily i xenofobní a rasistické myšlenky. Ty byly prvkem státní mentality a z pohledu národnostního se jeví jako exkluzivní a vymezující se ostře proti jiným národnostem: „*Postaráme se o vlastní lidi, o Čechy, ale vyčistíme domov národa od emigrantských parazitů, důsledně, tvrdě a rychle.*“¹⁴⁶ V dobovém tisku se pro tyto praktiky vyskytovalo označení „politika nacionálního egoismu“¹⁴⁷ či „česká cesta“.¹⁴⁸

Druhá republika byla vskutku vůči některým skupinám nepřátelská. Úsilí o stát, který bude čistě formací národní, tvořenou jen Čechy, Slováky a obyvateli Podkarpatské Rusi, bylo pozorovatelné: „*Žádáme, aby veškeré konání a dění bylo posvěceno myšlenkou národní, aby nade vším a nade všemi byl zájem národa a státu. Nechceme nenávisť k jiným, ale nemůžeme snést nespravedlnost ke svým. V našem národním státě máme bezesporné právo žádat po všech těch krvavých obětech, aby náš stát byl státem národním, nesmí již býti slabošské shovívavosti vůči cizincům a drakonické přísnosti ke svým.*“¹⁴⁹

Snahu o existenci jedině národního státu podpořilo schválení nařízení vlády ze dne 27. 1. 1938, které ustanovilo provést revizi občanství,¹⁵⁰ jelikož dle převládajícího názoru republika

¹⁴⁴ Ruce a mozky mladých nesmějí zahálet. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 295 z 15. 12. 1938.

¹⁴⁵ Ruce a mozky mladých nesmějí zahálet. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 295 z 15. 12. 1938.

¹⁴⁶ HALÍK, Rudolf. Čeho je potřeba nejdříve. *Venkov*, č. 289, roč. 33, z 11. 10. 1938.

¹⁴⁷ Co lze nyní napsat. *Přítomnost*, 1938, roč. 15, č. 40 z 5. 10. 1938.

¹⁴⁸ Čtvrt roku Beranovy vlády. *Přítomnost*, 1939, roč. 16, č. 11 z 15. 3. 1939.

¹⁴⁹ Síla vlastenectví. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 258 z 2. 11. 1938.

¹⁵⁰ Týkalo se to osob, kterým bylo československé státní občanství uděleno po 1. 11. 1918, dále osob, které měly v době mezi 1. 1. 1938 a 1. 2. 1939 bydliště na některém z území připojených po dni 30. 9. 1938 k sousedním státům. Kromě toho se nařízení týkalo i žen, které po 1. 11. 1918 nabyly občanství sňatkem, bylo-li manželství rozloučeno a také osob, které své občanství od dříve míněných odvozuji. Přezkoumání státního občanství podléhá 350 000 osob. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 56. D z 25. 2. 1939.

první „poskytovala ochotně útlek emigrantům všech možných odstínů.“¹⁵¹ Těmto praktikám měla být učiněna přítrž. Dle vlády měl předpis obecný ráz a nebyl namířen proti žádné národnosti, ale ve výsledku to nebyla pravdivá informace. Častěji se opakovalo, že „emigrace jinonárodní, tedy i židovská, musí naše území opustit.“¹⁵²

Největší opovržení se týkalo židovské emigrace, která dle tehdejšího názoru pracovala „k rozvratu národních sil, národní jednoty, pořádku, společné víry a bratrské lásky.“¹⁵³ Tato mentalita se promítla do narůstajícího antisemitismu, který se šířil díky morálnímu úpadku společnosti v pomnichovské atmosféře. Židovská otázka byla pojmenována jako největší evropský problém.¹⁵⁴ Antisemitismus byl pevně zapuštěný do státní politiky převážně v zemích východní Evropy, ale i jinde. Spolu s rasismem tvoří antisemitismus obvyklou součástí strategie autoritářských režimů.¹⁵⁵

K šíření antisemitismu přispívala oficiální politika, šířená prostřednictvím stranických tiskovin. Sama vláda navrhla několik protižidovských diskriminačních zákonů a nařízení, čerpajících ideově z nacistického práva. Na podzim roku 1938 byli Židé téměř vyloučeni z českého národa z důvodu schválení rasového pojetí národa.¹⁵⁶ Nařízení se týkala všech Židů a nikoliv jen Židů jiné než státní národnosti, jak bylo původně oznámeno: „*Pokud jde o občany židovské konfese či národnosti, pokud prokázali v tomto státě loyální spolupráci s národem a pro stát, není důvodu, aby kdokoliv proti nim živil rasovou nenávisť.*“¹⁵⁷

Nejdůsledněji propagovali antisemitismus fašistické skupiny.¹⁵⁸ Židy označily za rozvratný element a překážku v budování národní jednoty. Celý podzim 1938 byl ve znamení fašistických letákových akcí, kdy probíhaly kampaně proti židovskému obyvatelstvu. V tomto směru byly nejaktivnější organizace Vlajka, Akce národní obnovy a Integrální katolíci. Pogromy na židovské obyvatelstvo se staly častou praxí těchto stran. Antisemitská kampaň vyvrcholila po Křišťálové noci, která proběhla v noci z 9. na 10. 11. 1938.¹⁵⁹

Vyhrocené nacionalistické tendence, jak ze strany státní politiky, tak ze strany fašistů, byly

¹⁵¹ Přezkoumání státního občanství podléhá 350 000 osob. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 56. D z 25. 2. 1939.

¹⁵² Po otázce zaměstnanecké otázka emigrace. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 4 z 5. 1. 1939.

¹⁵³ Vypátrejte prameny zločinné propagandy. *Venkov*, 1939, roč. 33, č. 241 z 13. 10. 1938.

¹⁵⁴ Židovská otázka. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 32. C z 1. 2. 1939.

¹⁵⁵ PERLMUTTER, Amos. *Modern Authoritarianism: A Comparative Institutional Analysis*, s. 85.

¹⁵⁶ MATES, Pavel. *Mezi Mnichovem a Berlínem: Státoprávní problémy druhé republiky*, s. 130.

¹⁵⁷ O židovské otázce. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 246 z 19. 10. 1938.

¹⁵⁸ Fašistické skupiny důsledně vystupovaly proti Židům a prováděly antisemitistickou politiku, která tvořila podstatnou část jejich programu už od počátků utváření českého fašismu, tj. od roku 1922. Postupně jejich radikálnost v tomto směru narůstala. Národní archiv, fond 255: *Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha*, sign. 225-1170-31 a GREGOROVIC, Miroslav. *Kapitoly o českém fašismu*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1995, s. 21. ISBN 80-7106-100-X.

¹⁵⁹ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 – 1939*, s. 106.

zaměřené také na romskou populaci. Otevřené nepřátelství bylo vypovězeno i německým emigrantům ze sudetského pohraničí.¹⁶⁰

Dalším prvkem, který byl součástí státní mentality, bylo budování kladného a přátelského vztahu k Německé říši. To bylo určováno snahou o zachování prostoru, který zůstal Československu po 1. 10. 1938. Přátelská zahraniční politika se týkala i ostatních sousedních států a Itálie.¹⁶¹

I zde je nutno zdůraznit, že spolupráce s Německem a přizpůsobení se mu byly prosazovány dlouho před Mnichovskou konferencí ve snaze zabránit národní katastrofě: „*Otázce jednání mezi Němci a vládou musí naše veřejnost věnovat značnou pozornost, poněvadž ona může rozhodujícím způsobem zasáhnouti do národnostního vývoje republiky Československé a na desetiletí, ba i na staletí může určit otázku spolužití obou národů.*“¹⁶² Přesto to byl prvek pro českou politiku nový. Počátek října 1938 se v Československu vyznačoval velkou změnou v oblasti mezinárodní. Dosavadní systém zahraniční politiky, který byl ovlivněn poválečným systémem mocenských vztahů nastolených Versailleskou smlouvou a úmluvou Společnosti národů, se rozložil: „*Povězte lidu, že bude změněna orientace zahraniční politiky.*“¹⁶³

Oficiální propagandistická činnost se soustředila na akce, které probíhaly ve znamení sbližování s Německou říší. Bylo zdůrazňováno, že Němci nenesou žádnou vinu na státní krizi a že za veškeré problémy mezi oběma národy může česká strana. Otevřené nepřátelství proti nacismu bylo trestně stíháno.¹⁶⁴ Veřejně byl propagován i italský model.

Příznakem obměňující se zahraniční orientace bylo okamžité zvolení nového ministra zahraničních věcí, kterým se stal František Chvalkovský. Ten měl k Německu velice příznivý vztah - od října 1938 tam jezdil na pravidelné návštěvy, na tu první již dne 13. 10. 1938.¹⁶⁵ Chvalkovský tam přijímal požadavky a příkazy německé stany. Na základě jejich splnění pak měl být mezi oběma zeměmi zachován přátelský vztah. Německá přání tlumočil ministr Chvalkovský české vládě. Ta v obavách o existenci státu byla nucena činit vůči Němcům ústupky: „*Víme, že v našem sousedství vyrostla velmoc, s níž se už náš stát nesmí dostat do*

¹⁶⁰ Chceme mít nyní stát čistý a svůj. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 271 ze 4. 10. 1938.

¹⁶¹ Zahajujeme nový poměr k Německu. *Lidové listy*, 1938, roč. 17, č. 280 ze 7. 12. 1938.

¹⁶² Agráři skrz Venkov zdůrazňovali, že jsou rozhodným zastáncem směru, který byl započat již v roce 1926 Antonínem Švehlou a tj. nutná součinnost s německou menšinou. Zájmy státní především. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 79 z 3. 4. 1938.

¹⁶³ Co se změnilo v naší vnitřní politice. *Přítomnost*, 1938, roč. 15, č. 44 z 2. 11. 1938.

¹⁶⁴ MATEŠ, Pavel. *Mezi Mnichovem a Berlínem: Státoprávní problémy druhé republiky*, s. 134.

¹⁶⁵ Ministr Chvalkovský do Berlína. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 241 z 13. 10. 1938.

*konfliktu.*¹⁶⁶

V rámci přátelské politiky k Německu bylo povoleno působení Národně socialistické německé strany dělníků v Česko-Slovensku a na německých školách byly zavedeny Norimberské zákony.¹⁶⁷ Sice bylo možné se dočíst, že Němci schvalují novou orientaci československé politiky, ale jak se ukázalo o pár měsíců později, všechny revoluční změny za účelem záchrany republiky byly zbytečné. Nacistům šlo zejména o totální destrukci státu.

Symptomem nové mentality byla dále snaha o „omlazení“ politiky. Zde se opět projevilo to, že druhá republika přebírala některé fašistické prvky. Byla to právě mládež, na kterou se fašismus orientoval a která měla v rámci jeho ideologie významné postavení a byla viděna jako vhodný rezervoár podpory.¹⁶⁸ Oficiální politika Strany národní jednoty se proto zaměřila na mládež.¹⁶⁹ Obecně po Mnichovu převládla představa, že je nutná výměna osob za schopnější, tedy mladší: *„Výměna je nutná, nová generace musí přijít... Je více potřebí nového ducha, jehož nositelem mohou být spíše noví lidé. Nový duch přináší také nové způsoby a novou formu.*“¹⁷⁰ Přeobsazení osob se týkalo hlavně těchto oblastí: středisek státní správy, kultury, výchovy, umění a tisku, sociální politiky, státní propagace a diplomatické služby. Budování režimu se měly účastnit pouze ty osoby, které aktivně nepodporovaly první republiku a nezastávaly se jí a které neměly socialistickou či komunistickou minulost. Ztělesněním těchto idejí byla právě nová generace, která měla být nejvýznamnějším nositelem přerodu: *„Mladí vyrostli za nových podmínek, a proto pojmají příští úkoly našeho národa a státu ve mnohém směru jinak, než generace starší. Jejich nacionalismus je mnohem určitějšího a konkrétnějšího obsahu.*“¹⁷¹

Volání po mládí a výměně kádrů se projevilo vznikem Mladé národní jednoty. To, že v rámci limitovaného pluralismu autoritářských režimů se mohou objevit i jiné politické organizace, kdy jejich existence je omezena naprostou loajálností vůči mocenskému centru, ze kterého odvozují svoji legitimitu¹⁷², bylo již zmíněno. Strana národní jednoty projevila toleranci při zrodu Mladé národní jednoty, která vznikla současně se Stranou národní jednoty jako její samostatná složka, přičemž spolupráce obou stran byla co nejužší. Členové Mladé národní jednoty bývali členy původních mládežnických organizací stran, které vstoupily do

¹⁶⁶ Nová vláda generála Surového *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 234 z 5. 10. 1938.

¹⁶⁷ NAKONEČNÝ, Milan. *Český fašismus*. Praha: Vodnář, 2006. ISBN 80-86226-73-5, s. 154.

¹⁶⁸ NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*. Praha: Argo, 1999, s. 74. ISBN 80-7203-107-4.

¹⁶⁹ Nástup mladých. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 4. C ze 4. 1. 1939.

¹⁷⁰ Volá se po nových lidech. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 240 z 12. 10. 1938.

¹⁷¹ Sněmovna schválila vládní prohlášení i návrh zmocňovacího zákona. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 343. C, roč. 56 z 15. 12. 1938.

¹⁷² LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*, s. 161.

Strany národní jednoty.¹⁷³

5.1 Mobilizace

Míra mobilizace, či naopak depolitizace konkrétního modelu, je důležitým kritériem pro odlišení autoritářských režimů od totalitárních.¹⁷⁴ Co se týká obecné teorie autoritářských režimů, ty vyvolávají mobilizace pouze v určitých vývojových obdobích, a to zejména při svém ustanovení, kdy je nezbytné získat podporu občanů s konstruováním nového režimu. Častý bývá i případ, že se režim snaží o depolitizaci společnosti, která plně koresponduje s mentalitou režimu a charakterem subjektů limitovaného pluralismu.¹⁷⁵

V rámci působení druhé republiky nebyla masová mobilizace vyvolána v žádné fázi. Režim se o to ani nesnažil, byl pro utlumení politických aktivit. Přesto bylo nutné, aby se druhorepublikové uspořádání opíralo o souhlas od lidí, proto bylo třeba vzbuzovat u nich důvěru. Ale ani přesto nemůžeme tvrdit, že by se jednalo o plánovanou všezahrnující mobilizaci. Příhodnými legitimizačními prostředky, které náležitě cílily na pocity osob v pomnichovské krizi¹⁷⁶, se podařilo dostatečně podepřít nutnost změn, a proto se neprojevila hromadná nesouhlasná politika. To byla pro představitele moci známkou spokojenosti obyvatel s politikou Strany národní jednoty. Na veřejnosti byla tato hojná podpora častokrát prezentována a v tisku se objevovaly zprávy o nepřeborném množství přívrženců všech možných kategorií: „*Strana národní jednoty je podporována širokým obyvatelstvem.*“¹⁷⁷

Rozsáhlé počiny na poli mobilizace nebyly zapotřebí, protože sami občané měli v pomnichovské době tendenci k politické apatii.¹⁷⁸ Převládající pasivita hodila se vládní elitě. Ta v první vývojové fázi republiky občany nenutila demonstrovat podporu a poslušnost veřejně.

Ve druhé vývojové fázi, v souvislosti se snahami o zkonsolidování režimu, se druhorepublikoví představitelé uchýlili k mnohem důslednějšímu prosazování svých pozic, tehdy už vyžadovali i větší účast obyvatel. Činorodá aktivita byla vymáhána v souvislosti

¹⁷³ Národní archiv, fond 255: *Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha*, sign. 225-1170-31.

¹⁷⁴ LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*, s. 177.

¹⁷⁵ BROOKER, Paul. *Non-Democratic Regimes*, s. 27.

¹⁷⁶ Viz kapitola „Druhá republika“

¹⁷⁷ Úkoly Národní jednoty v novém roce. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 7 z 8. 1. 1939.

¹⁷⁸ Velice zajímavé přitom je, že ještě před několika dny, tato situace byla jiná. Na základě všeobecné mobilizace, která byla vyhlášena 23. 9. 1938 vůči Hitlerovým požadavkům vládou, celá široká veřejnost a politické spektrum vyjádřily masivní snahu bránit svou vlast. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1938)*, díl III, str. 615.

s probíhající náborovou kampaní do Strany národní jednoty: „*Býti členem strany Národní jednoty jest občanskou, národní a státní povinností, protože jen její členové budou bráti účast na výstavbě a řízení státu.*“¹⁷⁹ Prakticky byly občanům nastíněny pouze dvě možnosti jejich existence - buď se zúčastní politiky Strany národní jednoty a budou jejími aktivními stoupenci, nebo mají druhou eventualitu, a to je kompletní stáhnutí se do ústraní, kde se budou zdržovat v rámci neaktivního působení v politice. Případné porušení těchto předpisů mělo být trestáno: „*Národní jednota vytyčí směrnice pro budování státu a nového života: kdo nebude mít dobré vůle se podrobit, necht' jest si vědom, že ponese důsledky.*“¹⁸⁰

¹⁷⁹ HALÍK, Rudolf. Nový politický život .*Venkov*, 1939, roč. 34, č. 1, z 1. 1. 1939.

¹⁸⁰ HALÍK, Rudolf. Nový politický život .*Venkov*, 1939, roč. 34, č. 1, z 1. 1. 1939.

6. Státní politika a katolická církev

Autoritářské režimy provádějí zjednodušování stranického systému. Pluralismus se zde projevuje spíše v nepolitické oblasti, kdy mohou existovat a operovat různé další subjekty.¹⁸¹ Takovým typickým představitelem je církev. To, že mají autoritářské režimy k církvi velice kladný vztah, je odvozeno od toho, že ve 20. století tvořily církevní instituce důležitou součást mnoha těchto režimů.¹⁸² Pro oba subjekty je tato souvislost v určitých rysech výhodná. Autoritářské režimy těží z využití náboženství v politické sféře, které tak napomáhá šířit legitimitu. Církev si od spojení s autoritářskými režimy slibovala opětovnou rekatolizaci společnosti a to, že jí bude znovu umožněno nabýt privilegované postavení ve veřejném životě společnosti, ve vzdělání a kultuře.¹⁸³

Politický katolicismus se již od svého vzniku v 19. století stavěl k demokracii a liberalismu rozporupně. V rámci závažných sociálních a ekonomických změn ve 30. letech 20. století mnoho katolických stran posílilo svoje antisocialistické pozice a v jejich programech se začaly více objevovat antidemokratické rysy. Možné autoritářské vyústění z této „neutěšené“ situace se pak pro mnoho jejich představitelů stalo zcela reálným.¹⁸⁴

I v rámci Československé strany lidové a dalších katolických uskupení můžeme především od poloviny 30. let pozorovat příklon k autoritářským rysům, někdy i klerofašistickým.¹⁸⁵ Výjimkou nebyly ani návrhy na zavedení tzv. stavovského řádu ve společnosti.¹⁸⁶ Avšak skupiny prosazující tyto teze byly spíše v menšině.

Nebylo vždy pravidlem, že církevní instituce byly v rámci nedemokratických systémů trvale prorežimní. Povětšinou se staly jejich oponenty v obdobích, kdy stát procházel krizí a církevní struktury se staly dobrým zázemím pro opoziční činnost a podporovaly činnosti proti

¹⁸¹ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír (ed.). *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 269.

¹⁸² LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*, s. 162.

¹⁸³ Linz, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 32. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

¹⁸⁴ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 25. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

¹⁸⁵ VODIČKA, Karel – CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky*, s. 32.

¹⁸⁶ BROKLOVÁ, Eva – TOMEŠ, Josef – PEHR, Michal. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*, s. 235.

režimu.¹⁸⁷ České církevní soustavy se ale staly důležitou součástí politiky druhé republiky, opoziční hnutí nepodporovaly, a naopak se staly podstatnou součástí státní mentality.

Prvorepublikový režim byl konzervativními strukturami kritizován za to, že podceňoval, znehodnocoval a omezoval vliv církve. Místo toho byl veden zlověstnými „pokrokářskými, husitskými, zednářskými a židomarxistickými“ idejemi. Toto odchýlení od náboženských principů dle katolických uskupení způsobilo pád první republiky: „*Pykáme za své chyby, za svou tvrdošijnost, za své dřívější provinění. Republika začala bez boha, o jeho požehnání nestála, a také ho nedostala a konec konců splnila se na ni slova písma: Jestliže Bůh nebude stavitel domu, marně na něm budou pracovati ti, kteří jej staví.*“¹⁸⁸ Náprava těchto skutečností a náboženská obnova měla být provedena s okamžitou platností: „*V první řadě jest třeba důkladné zpytování svědomí, provedení řádné diagnosy všech chyb, které byly napáchány, rozpoznání jejich kořenů a jejich neblahého ovoce.*“¹⁸⁹ A právě měnící se vnitropolitické okolnosti měly poskytnout církvi oprávněně více příležitostí. Ta skutečně nabyla významnějšího postavení.

Na začátku října 1938 při formování režimu druhé republiky Rudolf Beran slíbil, že bude obnovena důležitost katolické církve: „*V tom je další programový úkol národní strany, politická převýchova od politického sektářství a bůžkaření k Bohu, vlasti, národu.*“¹⁹⁰ A také to, že katolická doktrína bude podstatným prvkem národní politiky a základním předobrazem veškeré činnosti: „*Je omylem hledati ideový podklad Národní jednoty mimo rámeček duchovních hodnot národa.*“¹⁹¹ Samozřejmostí se v novém státě stala deklarace náboženské svobody a navrácení se ke svatováclavské tradici, od které český národ dávno upustil.¹⁹²

Prostupování katolicismu do státní politiky se projevilo i při volbě nového prezidenta. Emil Hácha završil svou inauguraci symbolickým gestem obnovení svatováclavské tradice, kdy políbil lebku sv. Václava: „*U nás po celých dvacet let se zahajoval parlament bez bohoslužeb. Patrně jsme si stáli na tak vysokém stupni soběstačnosti, že jsme Pána boha nepotřebovali a o jeho požehnání nestáli. Až přišly nynější konce, které nás poučily, že bývá marné lidské požehnání.*“¹⁹³

¹⁸⁷ BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 54.

¹⁸⁸ Pohledy zpět i v před. *Věstník katolického duchovenstva*, 1938, roč. 39, č. 3 z 15. 11. 1938.

¹⁸⁹ Pohledy zpět i v před. *Věstník katolického duchovenstva*, 1938, roč. 39, č. 3 z 15. 11. 1938.

¹⁹⁰ LIPSKÝ, Vladimír. Národní strana a program. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 257 z 1. 11. 1938.

¹⁹¹ Nic se nezměnilo. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 7 z 8. 1. 1938.

¹⁹² Odklon od svatováclavské tradice se datuje s nástupem éry husitů, která přinesla příklon k protikatolickému učení. Pomalé navrácení k této zvyklosti začalo opět až příchodem Habsburků na český trůn. Odchýlení od svatováclavské tradice vždy „draze národ zaplatil.“ *Kdysi a dnes. Věstník katolického duchovenstva*, 1938, roč. 39, č. 4 z 15.12.1938 .

¹⁹³ *Kdysi a dnes. Věstník katolického duchovenstva*, 1938, roč. 39, č. 4 z 15. 12. 1938.

Přebudování republiky se mělo úzce dotknout i českého školství. V rámci vládní politiky a jejího prvořadého zájmu o mladou generaci bylo rozhodnuto, že dojde ke kompletní revizi školské soustavy, které byla shledána, co se týče nového způsobu myšlení, jako nevyhovující: „*Křesťanské zásady a desátero budou ve škole domovem. Kult osob bude nahrazen kultem božím.*“¹⁹⁴ O převýchově nové generace měla více rozhodovat tzv. národní výchova, která měla především pěstovat v lidech odhodlání podřítit zájmy jednotlivců potřebám národního celku.¹⁹⁵ Katolická církev se stala prostředníkem, který měl toto opětovné národní probuzení umožnit, protože pouze rodina na výchovu k těmto hodnotám „nestačila“: „*Výchova pro život musí čerpati z pramenů národní kultury a být nesena duchem křesťanským.*“¹⁹⁶

V pomnichovské atmosféře se kritizovalo nejen omezení vlivu církve, ale také roztržičnost katolického hnutí a jeho neochota spolupracovat. Aktivní účast katolíků byla spatřována jen ve straně lidové, která se ovšem odchytila dle představitelů církve od svého prvořadého cíle, tj. hájení katolických zájmů, a spíše se starala o politiku a o sociální a hospodářské věci.¹⁹⁷ To se mělo v nadcházejících období upravit a mělo vzniknout nové uskupení, jež by vytvořilo jednotnou katolickou stranu, která by následovala už jen jediné, a to hájení náboženských zásad.¹⁹⁸

Na základě této nové prokatolické politiky se utvořil a začal aktivně působit krajně pravicový katolický proud, tzv. Integrální katolíci. Strana národní jednoty se snažila s touto skupinou o úzkou spolupráci. Integrální katolíci však měli daleko radikálnější teze než tehdejší oficiální strategie. Ve svém programu se přihlásili ke klerofašismu a jejich cílem bylo vytvoření teokratického státu s totalitními prvky. Odsuzovali republikánskou tradici, byli pro oživení českého royalismu. Rázný postup chtěli zavést proti všem nekatolíkům, ateistům a zednářům, kteří dovedli stát do krize. Domáhali se zrušení parlamentní demokracie, všeobecného volebního práva a návratu k tradici duchovního života – k svatováclavským kořenům. Vyznávali důsledný antisemitismus a integrální nacionalismus. Jejich pozice byly silně antisocialistické a antikomunistické. Rozvinuli intenzivní tlak na redukci „umírněného“ dvoustranického systému, protože soudili, že éra socialismu v Československu je u konce, a proto není potřeba zachovávat Národní stranu práce.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Škola bude národní a věřící. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 298 z 18. 12. 1938.

¹⁹⁵ Úkoly Národní jednoty v novém roce. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 7 z 8. 1. 1939.

¹⁹⁶ BERAN, Rudolf. Zachovat stát a jeho národům mír. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 294 ze 14. 12. 1938.

¹⁹⁷ K zániku politických stran. *Věstník katolického duchovenstva*, 1938, roč. 39, č. 4 z 15. 12. 1938.

¹⁹⁸ Pohledy zpět i v před. *Věstník katolického duchovenstva*, 1938, roč. 39, č. 3 z 15. 11. 1938.

¹⁹⁹ K zániku politických stran. *Věstník katolického duchovenstva*, 1938, roč. 39, č. 4 z 15. 12. 1938.

7. Fašismus na vzestupu

S ohledem na celosvětovou problematiku je někdy problematické odlišit fašistický režim od režimu autoritářského. Často dochází k různým interpretacím a autoritářské režimy s jednou působící politickou stranou a snahou o ovládnutí ekonomiky jsou hojně nazývány fašistickými, ale je to velice vratká a neudržitelná definice. Autoritářský režim nemusí být nutně ten, ve kterém fašismus hraje hlavní roli.²⁰⁰ Mnoho těchto uspořádání se vystříhalo fašistického charakteru. Za častý charakteristický prvek, definující vztahy mezi fašisty a autoritářskými osobnostmi, je naopak považován konflikt.²⁰¹ Ale evidentně existují i výjimky. Proto je nutné rozlišovat mezi fašistickými, semifrašistickými a nefašistickými autoritářskými režimy.²⁰²

Čeští fašisté před Mnichovem byli okrajovou skupinou českého politického spektra a jejich hnutí bylo roztržité. Jejich vliv samozřejmě vzrůstal s nástupem hospodářské krize, avšak až do druhé republiky nemůžeme říci, že by představovali pro Československou republiku nějaké vážné ohrožení.²⁰³ Pravomoci, pomocí kterých by mohli vládnout ve druhé republice sami, neměli. V situaci, kdy jsou fašisté slabou složkou politického spektra, ale není v jejich moci opanovat stát, a kdy se současně objeví krize demokracie a konstitutivního uspořádání, často vznikají autoritářské režimy.²⁰⁴

Druhá republika jednoznačně dala příležitost fašistickým silám, které za nastalých podmínek chtěly převzít moc a následně uskutečnit změnu režimu na fašistický. Kompromisy vůči fašistům se ale nedělaly z pozice osobních sympatií. Fašistická ideologie jako taková byla spíše odmítnuta, ale některé myšlenky lákavé byly. Na stránkách dobových periodik, a nikoliv pouze fašistických, je patrný obdiv Mussoliniových činů v Itálii. Samozřejmě to byl právě obrázek úspěšného Německa a Itálie, co činilo fašismus atraktivnější a mělo vliv na

²⁰⁰ Linz, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 1. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

²⁰¹ BERG-SCHLOSSER, Dirk – MITCHELL, Jeremy. *Authoritarianism and democracy in Europe, 1919-39 : comparative analyses*, s. 102 – 103.

²⁰² KALLIS, Aristotle. Fascism, Para-fascism and fascistization: On the similarities of Three Conceptual Categories. *European History Quarterly*. 2003, vol. 3, no. 2, s. 219-249.

²⁰³ Velice významné bylo fašistické hnutí v sudetských oblastech. PAYNE, Stanley. *History of facism 1914-1945*, s. 310.

²⁰⁴ Hitlerův režim je jako jediný považován za plně kompletní, zkonsolidovaný fašistický režim. Mussoliniho režim se klasifikuje jako více limitované, semipluralistické diktátorství. Fašistická strana byla více podřízená státu a celému systému, než samotnému lidovi. Totalitní ambice se plně nepodařilo zrealizovat. PAYNE, Stanley. *History of facism 1914-1945*, s. 467 – 468.

autoritářské režimy meziválečné doby.²⁰⁵ Druhorepubliková mentalita obdivovala právě to, že tato uspořádání dokázala usměrnit svůj vnitřní život²⁰⁶, k čemuž mělo dojít i uvnitř Československa.

Spolupráce s fašisty nebyla pro Rudolfa Berana žádnou novou věcí, spojení spolu už jednou navázali.²⁰⁷ Nyní, pod výrazným tlakem německého souseda a fašistů samotných, se Beran pokusil obnovit toto spojení s nadějí, že se mu podaří udržet radikalismus těchto skupin a následně je použít jako vhodný nástroj při prosazování autoritářských tendencí. Fašismus v zahraničí a jeho stoupající síla budily velký respekt. Vyskytla se obava, že v návaznosti na narůstající vliv Německa na českou politiku by mohli fašisté žádat o vedoucí roli ve státě. Dále konzervativní síly viděly ve fašismu možnost, jak se zajistit před komunistickou hrozbou. Ze všech těchto důvodů chtěl mít Beran fašistické hnutí pod kontrolou.

V rámci druhé republiky tedy můžeme pozorovat snahu o přizpůsobení fašistických skupin. Současně bylo povoleno utvoření několika nových fašistických a polofašistických stran. Nově založené fašistické organizace byly například: Národní árijská kulturní jednota, Integrovaní katolíci a Akce národní obnovy.²⁰⁸ Konzervativní pravice měla velký zájem na spolupráci s fašistickými proudy. Představovaly pro ni hrozbu, kterou bylo nutno zlikvidovat. Doufalo se, že vstupem těchto uskupení do Strany národní jednoty se podaří je mít pod dohledem, což by znamenalo jejich neutralizaci. Nakonec, i přes určité výhrady, se Beranovi podařilo vyjednat jistý kompromis a některá fašistická uskupení do připravované národní strany hodlala vstoupit.²⁰⁹ Rudolf Beran se nakonec dohodl na kooptaci s těmito fašistickými stranami: s Akcí národní obnovy, Integrovanými katolíky, Národní obcí fašistickou a její složkou Národním táborem československým. Tyto organizace nevstoupily do Strany národní jednoty proto, že by se ztotožňovaly s jejím programem, ale s úmyslem vyvolat prostřednictvím této organizace kritiku státu a následně získat politickou moc pro sebe. S existencí Strany národní jednoty se nesmířily a postupně proti ní také stále více protestovaly.

²⁰⁵ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 5.

Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

²⁰⁶ Usměrněná demokracie ale ve svorné spolupráci. *Lidové listy*, 1938, roč. 17, č. 277 z 3. 12. 1938.

²⁰⁷ Bylo to v roce 1935, kdy se v souvislosti s volbou nového prezidenta republiky spojily pravicové strany do tzv. prosincového bloku. Zastoupeny byly: Agrární strana, Národní sjednocení, Národní obec fašistická, Československá živnostensko – obchodnická strana, Hlíková slovenská ľudová strana a Sudetoněmecká strana. Tehdy však tento útvar nebyl úspěšný a svého kandidáta neprosadil. PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945*, s. 167.

²⁰⁸ Národní archiv, fond 255: *Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha*, sign. 225-1170-31.

²⁰⁹ Ne všechny strany s orientací na fašismus dělaly se vstupem problémy. Vzorem jsou již zmíněné Národní liga a Národní sjednocení, jež patřily mezi zakládající členy Strany národní jednoty.

Proto nepříliš ochotně likvidovaly své strany, což byla jedna z podmínek, aby vůbec mohly být členy Strany národní jednoty. Likvidace starých politických uskupení probíhala velice pomalu, v některých případech nikdy plně neproběhla.²¹⁰

Subjekty, které se nehodlaly podrobit Straně národní jednoty, měly být ale zakázány. Fašistická organizace Vlajka byla zapovězena z důvodu své přílišné radikálnosti a zaměření na nacionální socialismus. Se svým extrémně pravicovým programem by se jen těžko dokázala přizpůsobit umírněnějšímu kurzu a snaze o asimilaci fašistů.²¹¹

I přes tyto ústupky a politiku lavírování mezi konzervativnějším pravicovým a fašistickým směrem měla stranická oligarchie v čele s Rudolfem Beranem vládu ve svých rukou a fašistům byl vstup do nejvyšších pater politiky odepřen.²¹² Ale mohli se podílet na činnosti Strany národní jednoty a jejich vliv na přeměnu režimu byl značný. Tento odkaz můžeme spatřit i v jiných zemích meziválečné Evropy, kde byla spolupráce fašistů s autoritářskou elitou či katolíky běžná. Představitelé fašistických skupin se dostali do místopředsednictví Strany národní jednoty, měli vliv na programovou činnost, tisk, formování státní kulturní politiky a výrazné uplatnění našli i v mládežnických uskupeních.²¹³ Pod jejím tlakem se tak začaly prosazovat autoritářské tendence jako negace demokracie a pluralitního režimu, antisemitismus, opětovný návrat ke katolicismu a svatováclavské tradici, direktivní řízení ekonomiky, likvidace samosprávných orgánů a potlačování základních práv a svobod.

Fašistům se podařilo získat jistý vliv i rámci Mladé národní jednoty, která byla založena jako mládežnické uskupení při Straně národní jednoty.²¹⁴ Formace měla krajně pravicové zaměření. Její politický program byl postaven na potřebách ustanovení stavovského systému a na nacionálním aspektu. Organizace byla založena na rasistickém podkladu a propagovala důslednou antisemitistickou politiku. Členové organizace museli být příslušníky výhradně slovanského původu. V programu byly dále požadavky na zrušení parlamentu, důraz na křesťanské hodnoty a vybudování nového, přátelského vztahu k Německu.²¹⁵

²¹⁰ Příkladem je Národní obec fašistická. I přesto, že tato skupina vstoupila do Strany národní jednoty, ponechala si svoji organizační strukturu i členskou základnu. Radola Gajda se totiž ještě nevzdal plánů na převzetí moci. Jednotky Národní obce fašistické dle něj měly být připravené a čekat na to, až nastane vhodný okamžik k uskutečnění puče. Národní archiv, fond 255: *Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha*, sign. 225-1170- 31.

²¹¹ Národní archiv, fond 255: *Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha*, sign. 225-1170-31.

²¹² Fašisté se nedostali do vlády a tedy nezískali ministerská křesla. Ta byla přidělena převážně nepolitickým odborníkům. Nejvíce se o získání ministerského křesla ucházel Radola Gajda. Ani v době největší aktivizační činnosti fašistů, tj. těsně před březnovou okupací, toho nedosáhl. KLIMEK, Antonín – HOFMAN, Petr. *Vítěz, který prohrál: generál Radola Gajda*. Praha: Paseka, 1995, s. 274-275. ISBN 80-7185-033-0.

²¹³ RATAJ, Jan. Návrat a nástup. Český systémový koncept krajně pravicového řádu za druhé republiky. *Politologická revue*. 2006, č. 1, s. 54-80.

²¹⁴ Viz kapitola „Specifická mentalita.“

²¹⁵ Národní archiv, fond 255: *Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha*, sign. 225 – 1170 – 31 a Prohlášení Mladé Národní jednoty. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 264 z 9. 11. 1938.

Velice radikální praktiky organizace charakterizuje i zakládání polovojenských uniformovaných pořádkových sborů, které měly provádět nábor do Strany národní jednoty, bojovat proti veškerým snahám o rozštěpení jednoty národních sil, podporovat rasovou čistotu, vyhledávat emigranty a další obyvatele neárijské rasy a pomáhat při jejich vyhošťování.²¹⁶

Mladá národní jednota nebyla jedinou organizací, která zřídila polovojenské oddíly. Například i Strana národní jednoty si vybuodovala vlastní uniformované polovojenské jednotky s názvem Stráž národa.²¹⁷ Také fašisté si vytvořili svoje úderné skupiny. Na podporu činnosti Národní obce fašistické se zformovaly tzv. Gajdovy gardy.²¹⁸

²¹⁶ MAREŠ, Miroslav. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*, s. 139.

²¹⁷ RATAJ, Jan. Návrat a nástup. Český systémový koncept krajně pravicového řádu za druhé republiky. *Politologická revue*. 2006, č. 1, s. 54-80.

²¹⁸ Byly to polovojenské úderné složky, ustanovené 19. 11. 1938 v Ostravě. Čítaly okolo 800 gardistů, kteří se měli zapojit do šíření a výroby ilegálních tiskovin, na demonstračních akcích a měly být kdykoliv k dispozici pro potřeby Gajdy a Národní obce fašistické. NAKONEČNÝ, Milan. *Český fašismus*, s. 154.

8. Druhá vývojová fáze systému

Na přelomu let 1938/1939 pronikaly autoritářské tendence ještě hlouběji do všech sfér politického i kulturního života. Česko - Slovensko prožívalo svou druhou vývojovou fází, kdy se transformovalo z umírněnějšího uspořádání do útvaru s extrémnější pravicovou podobou, v němž se zřetelněji začaly uplatňovat autoritářské prvky v režimní politice. Podzimní snaha o celospolečenskou změnu měla vyvrcholit ve druhé vývojové fázi, která měla zakončit prozatímní období a v níž měly být provedeny už definitivní úpravy: *„Končí provisorium ve státě. Bude vypracována nová ústava a nastane období obrovité práce budování nového národního státu.“*²¹⁹

V této fázi bylo patrné, jak se režimní mentalita proměňovala. Byla zde chuť nejen se co nejvíce vydělit od starého režimu, ale dokonce jej prohlásit za zcela ukončený: *„Padl starý režim“*²²⁰, a co nejvíce zdůraznil rozchod se starou érou. Stejně silná byla i prezentace „fatálních“ dopadů demokracie v předchozích 20. letech: *„Humanitní demokracie se zvrhla v kult levičáctví, byla stranicko - politickou doktrínou a se svým cejchem, levými bohy a bůžky a zastíráním pravdy a nedbáním reality zavinila národní neštěstí. Dovedla se bratřit s bolševismem, koketovat s anarchismem, učila nás ministrovat svět, viděla blíž africkou kolonii a komunoanarchistická zvěrstva ve Španělsku než vlastní život národa a jeho poměr k nejbližšímu okolí. Naučila svět nás nenávidět. Za dvacet let nedovolila najít národu jediného přítele v celém světě, ale zneprátelila všechny nebo naučila je býti k našemu osudu lhostejnými. Byla to lžidemokracie, jež se přičila zdravému rozumu prostého lidu, který volal po silné ruce pořádku, kázně a po zdravém rozumu. Byla to demokracie, jež spoléhala na cizí, smála se domácí tradici, básnila o ostrovu demokracie a trpěla, když její velekněz zaváděl u nás mexikánské manýry.“*²²¹

Vnitropolitické změny v Československu souvisely s připravovaným nástupem nové vlády, ta však mohla být jmenována až novým prezidentem. Volba prezidenta měla napomoci postupné stabilizaci poměrů. Stalo se tak 30. 11. 1938, kdy byl do této funkce zvolen Emil Hácha, který nahradil Edvarda Beneše.²²² Na jeho jméno se shodlo celé politické spektrum. V rámci daných poměrů měl být prezident ztělesněním autority a volání po silné vládě a nové

²¹⁹ Nová hlava státu. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 278 z 25. 11. 1938.

²²⁰ Očistit památku Josefa Duricha. *Venkov*, 1938, roč. 34, č. 4 z 5.1.1938.

²²¹ HALÍK, Rudolf. Nikoli hymny na demokracii, ale mužné činy pro lid. *Venkov*, 1938, roč. 34, č. 31 z 5. 2. 1939.

²²² Myšlenky a fakta. *Národní myšlenka*, 1938, roč. 16, č. 2-3, listopad – prosinec.

autoritativní demokracii: „*President bude nám všem autoritou. Mravní autorita nežádá chvály a hrbení šíje, zavazuje k úctě, poslušnosti a kázni. Všechny prostředky a síly postavíme do jejich služeb. Dáme se rádi vést, přestaneme se báti tvrdého výkladu pojmu kázeň a poslušnost. Ukázníme každý sebe sama, aby byl celý národ vzorem kázně.*“²²³

Emil Hácha ustanovil 1. 12. 1938 novou vládu tzv. národní obrody, která nahradila úřednickou vládu generála Syrového.²²⁴ Vláda opět byla tvořena odborníky, ale i dvěma zástupci armády a dvěma politiky. Novým předsedou vlády se stal podle očekávání předseda Strany národní jednoty Rudolf Beran. Tímto krokem si pojistil hlavní vliv nejen ve Straně národní jednoty, ale i přímo v hlavním výkonném orgánu země. A právě od okamžiku ustanovení nové vlády hovoříme o další vývojové fázi druhé republiky. Hlavními úkoly Beranovy vlády byly zabezpečit stát a konsolidovat život národa. Programové prohlášení nové vlády nepřineslo žádné nové prvky, které již nebyly vyřčeny dříve. Vládní projev získal většinovou podporu v Parlamentu.²²⁵ Jenže s postupem času se vláda stále více odchylovala od svých původních záměrů: „*V novém uspořádání života druhé republiky bude postupováno podle zásad stavovského řádu a vychází se z přímě pojatého vypjatého nacionalismu.*“²²⁶ To nové zřízení má být nastoleno pomocí řádu tuhé kázně, železného pořádku a pohotového rozhodování: „*Výrazem vůle a programu a programu Národní jednoty jest a bude vláda, připravená a odhodlaná použití všech prostředků k výstavbě nové republiky a nastolení nového života. Vláda chce býti tvůrcem potřebných činů a nositelem přísné odpovědnosti. Co chce a co koná a bude konati rychlým tempem.*“²²⁷ Autorita vlády neměla být ničím a nikým zpochybněna: „*Vláda vládne, rozhoduje, nediskutuje, poroučí a bude poroučet, žádá poslušnost, lpění na zákonu a řádu a nebude se rozpakovat i trestat.*“²²⁸

V rámci snahy o konsolidaci režimu bylo nutné také přijmout novou ústavu, která měla potvrdit zamýšlené uspořádání a politické změny, neboť díky velkým zvratům v právních a politických názorech a struktuře státu zůstalo ze staré ústavy pouhé torzo. Prioritně se počítalo s přijetím návrhu provizorní ústavy, které měla dát páteř novému státu. Schválení definitivní ústavy bylo odloženo na dobu pozdější, aby mohla být dílem dokonalým a naprosto vyhovujícím změněným podmínkám. Především se nejdříve měla vyřešit otázka česko –

²²³ HALÍK, Rudolf. Sloužím. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 283 z 1. 12. 1938.

²²⁴ Od vlády Syrového k vládě Beranově. *Přítomnost*, 1938, roč. 15, č. 49, roč. 15 z 7.12.1938.

²²⁵ Sněmovna schválila vládní prohlášení i návrh zmocňovacího zákona. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 343. C z 15. 12. 1938.

²²⁶ Národní jednota buduje nový život. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 303 z 24. 12. 1938.

²²⁷ HALÍK, Rudolf. Nový politický život. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 1 z 1. 1. 1939.

²²⁸ HALÍK, Rudolf. Nikoli hymny na demokracii, ale mužné činy pro lid. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 31, roč. 34 z 5. 2. 1939.

slovenská.²²⁹

Už vláda generála Syrového založila dvě komise, jednu politickou a jednu odbornou, které měly pracovat na přípravě nové ústavy. Ačkoli bylo proklamováno, že ústava bude mít ráz demokratický a parlamentní²³⁰, změny v připravované ústavě byly zřejmé: „*Za posledních několik let změnil se politické kurs v Evropě natolik, že by bylo šílenstvím, abychom přehlíželi, jakými koncepcemi jsou ovládány státy rozhodující o Evropě a zvláště o nás. Dnes je již problémem, chceme-li osud národa tak těžce zkoušeného vsaditi na kartu, s kterou jsme prohráli k vůli líbivým, ale neosvědčivším se ideologiím. Myslím, že v tomto směru je nová ústava problémem největším, problémem, který řešen býti musí i za účasti těch, kteří dosud byli zakřikováni. Neběží přece o to, aby parlamentní demokracie byla nahrazena totalitní diktaturou - lze však nalézt řešení, které by mělo alespoň většinu předností odlišných systémů a menšinu jejich vad. Budeme státem, který svým spolkovým složením bude jistou specialitou stejně jako svým tvarem a zeměpisným položením - nutno tedy učiniti alespoň pokus, aby to vše bylo vyjádřeno i v nové ústavě koncepcí, která musí odpovídati jedině daným předpokladům a zájmům těch, kdož budou nositeli státní myšlenky - zájmům lidu českého, slovenského a podkarpatskoruského. Oběti lze vyžadovat spíše od dosavadní ideologie a systému, než od zájmu národa a jeho budoucnosti.*“²³¹ Ve druhé vývojové fázi republiky se podoba ústavy více vykryštovala a neměl se v ní objevit princip demokratický, republikánský, ba ani zásada trojího dělení moci.²³² Případné schválení ústavy by bylo radikálním znakem přeměny režimu a dobrým podkladem pro jeho konsolidaci. Nedošlo však ani k jednomu.

Prohlubování autoritářství se samozřejmě odvíjelo od tlaku německého souseda na českou vládu. Německo očekávalo vhodnější upravení vnitřních poměrů a absolutní rozchod s érou minulou.²³³ Pobízení ze strany Německa na urychlování změn a stížnosti na pomalost konsolidace vnitřních poměrů v Čechách byly stále patrnější.²³⁴ Silnější vazba na Německo byla zřejmá již na konci roku 1938, kdy se připravovala smlouva mezi Česko – Slovenskem a

²²⁹ Důležitá rozhodnutí. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 265 z 10.11.1938 .

²³⁰ Jaká bude naše nová ústava ? *Lidové listy*, 1938, č. 244 z 25. 10. 1938.

²³¹ LIPSKÝ, Vladimír. Nová ústava. *Venkov*, č. 248, roč. 33, z 21. 10. 1938.

²³² Tvoří se nová ústava. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 292 C z 23. 10. 1938.

²³³ BAUER, F. Hitlerova víra v mír. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 31. D z 31. 1. 1939.

²³⁴ Adolf Hitler se nikdy nespokojil pouze s československým pohraničím. Požadoval úplnou likvidaci Česko – Slovenska, což zřetelně signalizovaly návštěvy českého ministra zahraničí, zejména od počátku roku 1939. Německu se nelíbily dosavadní uskutečněné změny, pokládalo je za velice mírné, nedostatečné a neradikální. Největší kritika patřila Beranově politice. Adolf Hitler požadoval na pražské vládě pevnější přimknutí k Říši a připojení se k paktu proti Kominterně. Německu byla trnem v oku „nedůsledná“ protizidovská politika a pomalé odzbrojování armády. Chtěli dále potlačit budování českého průmyslu, prosadit hospodářské ústupky a zajistit větší práva pro německou menšinu žijící v Česko – Slovensku. NAKONEČNÝ, Milan. *Český fašismus*, s. 160.

Německem, která by Říši zaručila plnou politickou a vojenskou převahu. K podpisu dohody však nakonec nedošlo²³⁵, ale přesto měla být přání Německa pomalu vyslyšena a realizována: „*Cesty demokracie, jimiž jsme se ubírali až do října 1938, musí býti definitivně opuštěny, přičemž příčina v k takovému postupu netkví v nás, nýbrž v celkové situaci světové.*“²³⁶

Radikální změna vnitropolitických poměrů se měla týkat široké oblasti zájmové. Mezi hlavní znaky, od kterých můžeme odvozovat radikálnější kurz autoritářského režimu, patřilo schválení zmocňovacího zákona, v němž se výrazně odrazily snahy odchýlení se od demokracie.

Úvahy o přijetí zmocňovacího zákona prostupují druhou republiku už od počátku jejího vzniku. Již vláda generála Syrového nastínila potřebu jednodušší zákonodárné činnosti a předložila návrh zmocňovacího zákona: „*Zmocnění je nezbytné z několika vážných důvodů. Rychlý spád událostí vyžaduje, aby ústřední vláda, a tím i obě vlády krajinské, slovenská a podkarpatskoruská, byly vybaveny dostatečnou pravomocí k rychlému rozhodování o všech potřebách státu. Zvláštní zmocnění je nezbytné jak z důvodu stability, tak i proto, aby budoucí vláda mohla rychle a závazně jednati z cizími státy a aby jednání ta mohla uváděti bezodkladně v život a konečně aby mohla učiniti i všechna opatření k přebudování státu, jichž by poměry nezbytně vyžadovaly.*“²³⁷ Zmocňovací zákon byl propagován i Stranou národní jednoty²³⁸, ale hlavním obhájcem zmocňovacího zákona byla vláda Rudolfa Berana: „*Vláda, jsouc si vědoma své dějinné ústavní zodpovědnosti za nerušený vývoj poměrů ve státě, považuje za svoji povinnost navrhnouti Národnímu shromáždění prostředky k řešení těchto úkolů, které vidí jedině v dočasném zmocnění nositelů vládní a výkonné moci k nevyhnutelným legislativním opatřením.*“²³⁹

Snahy byly naplněny dne 15. 12. 1938, kdy došlo v Národním shromáždění k přijetí zákona číslo 330/1938 Sb. o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů Republiky Česko – Slovenské a o mimořádné moci nařizovací. Pro byli všichni poslanci vyjma poslanců bývalé komunistické strany a několika jednotlivců.²⁴⁰

Týž den také senátoři akceptovali návrh zákona ve znění postoupeném Poslaneckou sněmovnou. Zdůvodnění jejich přijetí se vztahovala hlavně na výhodnost rychlého

²³⁵ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Druhá republiky 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 157.

²³⁶ HAVELKA, Jiří. O našich ústavních poměrech. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 40. C z 9. 2. 1939.

²³⁷ HALÍK, Rudolf. Udržet tempo v budovatelské práci. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 272 z 30. 10. 1938.

²³⁸ ČERNÝ, Josef. Ruce a mozky mladých nesmějí zahálet. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 295 z 15. 12. 1938.

²³⁹ Nový návrh zmocňovacího zákona. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 344. D z 14. 12. 1938.

²⁴⁰ Sněmovna schválila vládní prohlášení i návrh zmocňovacího zákona. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 343. C z 15. 12. 1938.

rozhodování a mnohem méně mluvila o nezbytnosti omezení demokracie: „*Nové poměry vyžadují často velmi rychlého rozhodování v několika hodinách a proto je nutno, aby na přechodovou dobu byly prezidentu republiky a vládě dány neobvyklé a výjimečné plné moci, aby tak mohla prováděti nutná opatření rychle. Není to odsunutí parlamentu, ale nutnost technická. Tyto plné moci schvalujeme, protože víme, do čí rukou je skládáme.*“²⁴¹

Tímto krokem si vláda účinně pojistila nejenom výkonnou moc, ale do jejích rukou přešla také část zákonodárné moci. Vláda tedy již nepotřebovala parlament, byla oprávněna konat veškerá opatření pomocí vládních nařízení, která měla sílu zákona. Výnosy mohly změnit ústavní listinu a musela obsahovat spolupodpis prezidenta republiky.²⁴² Prezidenta zákon zmocňoval, aby k jednomyslnému návrhu vlády vydal dekretem nové znění ústavní listiny republiky Česko-Slovenské a jiných ústavních zákonů, jejichž změny by vyžadovaly nové poměry.²⁴³ Emil Hácha tuto svou pravomoc nevyužil.

Při legislativním procesu návrhu zmocňovacího zákona bylo mnohokrát deklarováno, že pravomoci parlamentu nebudou redukovány.²⁴⁴ Ale je zřejmé, že v důsledku schválení tohoto zákona byla prakticky znemožněna činnost demokratické instituce parlamentu, který sice byl jako znak demokratického uspořádání zachován, ale ztratil veškeré své hlavní funkce. Proces likvidace parlamentní demokracie v druhé republice tak dospěl do svého konce. Častá otázka v druhorepublikovém útvaru, zda má existovat parlament, či ne, byla celkem brzy tímto zákonem vyřešena. Dne 16. 12. 1938 se parlament sešel naposledy. Poté byly vyhlášeny parlamentní prázdniny a ve sledovaném období parlament už svolán nebyl.²⁴⁵

Nový parlament měl být zvolen na základě zamýšlené ústavy a měl být tvořen většinově z poslanců Národní jednoty, což prakticky znamenalo, že by tím Jednota získala na svou stranu i veškerou legislativní moc. Aby se zajistila loajálnost osob, poslanci měli být vybíráni dle přísných kritérií a parlament se měl skládat spíše z odborníků.²⁴⁶

Zpřísnění státní autoritářské politiky bylo patrné i z vládního výnosu č. 355/1938 Sb. o politických stranách ze dne 23. 12. 1938, které bylo přijato v intencích zmocňovacího zákona a umožňovalo vznik všech budoucích politických stran výhradně se souhlasem vlády: „*Žádosti o udělení takového povolení se podávají u ministerstva vnitra a činí je přípravný výbor strany, který musí čítati nejméně 50 členů. Vláda uděluje povolení podle volné úvahy.*

²⁴¹ DONÁT, Václav. Služba státu i národu naší devízou. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 296 z 16. 12. 1938.

²⁴² Nový návrh zmocňovacího zákon. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 344. D z 14. 12. 1938.

²⁴³ Toto zmocnění nemělo žádné omezení, tedy mohlo se týkat všech oblastí, kromě samotného ústavního zákona č. 299/1938 Sb.

²⁴⁴ Do pracovního týdne vlády. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 341 z 11. 12. 1938.

²⁴⁵ MATES, Pavel. *Mezi Mnichovem a Berlínem: Státoprávní problémy druhé republiky*, s. 110.

²⁴⁶ BERAN, Rudolf. Národní jednota. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 1 z 1. 1. 1939.

*Toto vyhlášení nabývá platnosti vyhlášením v Úředním listě Československé republiky.*²⁴⁷ Na základě tohoto nařízení bylo možné také stranu, která by se neslučovala se státní politikou, zakázat: „*Vláda může politickou stranu rozpustiti, uzná-li, že činnost strany ohrožuje veřejný zájem.*“²⁴⁸ Tento akt byl opět zdůvodněn nutností úpravy stávajících poměrů politických stran, která lépe vyhoví potřebě státu v nových poměrech.

8.1 Změny v nepolitických sektorech

Úsilí autoritářských režimů o zrušení organizací oponentů, o zákaz dobrovolnických skupin, které se neslučovaly se státní politikou, a o celkové omezení a kontrolu nad klubovým životem se projevilo i v rámci druhé republiky. Počáteční omezování činnosti těchto organizací ve druhé vývojové fázi zasáhlo ještě hlouběji do svobod občanů. Zákon č. 13/1939 Sb. ukončil činnost všech zbývajících demokratických spolků.²⁴⁹

S celkovou proměnou politiky souvisí i implementace přísnějších opatření, která byla zavedena pro tisk. V druhé vývojové fázi republiky můžeme sledovat silnou a všudypřítomnou přísnou předběžnou cenzuru, která činila sdělovací prostředky závislé na politické kontrole. Státem pověřené osoby prováděly cenzuru přímo v jednotlivých redakcích.²⁵⁰ Tím však postup vůči novinám neskončil. Na základě stížností na nejednotnost vydavatelů a novinářů se vyjednala dohoda na vytvoření celistvé organizace Národního svazu novinářů: „*Čeští novináři přistoupili k utvoření jediné organizace na podkladě odborovém a nepolitickém.*“²⁵¹ Vně Národního svazu se měli žurnalisté oddat službám státu a národní myšlence a jejich hlavní úkolem pro nadcházející období bylo utváření veřejného mínění v duchu řádu a programu Národní jednoty: „*Bude budit více smyslu pro duchovní a mravní základy ve výchově lidu, bude hájit a uplatňovat řád autority, kázně, smyslu pro pořádek, pospolitost a bratrství.*“²⁵² Ty tiskoviny, které se neshodovaly s oficiálně nastavenou politikou, byly zakázány.²⁵³ Naopak, byly povoleny například nacistické časopisy a noviny.²⁵⁴

²⁴⁷ Nová úprava poměrů politických stran. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 304 z 25. 12. 1938.

²⁴⁸ Vládní nařízení o politických stranách. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 305 z 28. 12. 1938.

²⁴⁹ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 – 1939*, s. 88.

²⁵⁰ UHLÍŘ, Jan. Druhá republika. Stát, který nikdo nechtěl. *Historický obzor*. 2003, č. 5-6, roč. 14, s. 123-135.

²⁵¹ Sjednocení novinářů. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 35 z 10. 2. 1939.

²⁵² Poslání tisku v druhé republice. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 46. D z 15. 2. 1939.

²⁵³ Zákaz činnosti obdržela například Národní myšlenka, Čin či Národní osvobození, které důsledně kritizovali politiky druhé republiky. UHLÍŘ, Jan. Druhá republika. Stát, který nikdo nechtěl. *Historický obzor*. 2003, č. 5-6, roč. 14, s. 123-135.

²⁵⁴ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 – 1939*,

Důslednější pokusy o úplnou kontrolu prostředků masové komunikace jsou také uváděny jako jeden ze znaků totalitárního režimu.²⁵⁵ Nepochybně by existence a vydávání jednotného periodika i podřízení novinářů vedlo k upřednostňování vládnoucí strany. Vzhledem k tomu, že opět nebyl čas pro uskutečnění těchto kroků, můžeme polemizovat o tom, zda by skutečně byly informace zprostředkovávány pouze na povel Strany národní jednoty, která získala monopol na tiskoviny a jejich distribuci a podávané informace tak pozbyly veškeré nestrannosti, či nikoliv.

Spolu s nároky na tisk byly vzneseny také požadavky na rychlejší sjednocování kultury. Ta se nově měla kompletně podrobit programové činnosti Strany národní jednoty a službám národu v duchu vlasteneckém a křesťanském. Týkalo se to jak školství a kinematografie, tak i rozhlasu.²⁵⁶

Jiným velice sporným opatřením byl vládní předpis č. 223/1938 Sb. ze dne 11. října o pracovních útvarech. Nařízení bylo podníceno úsilím o organizaci práce a dalo vzniknout pracovním táborem s vojenskou kázní, které měly prvotně sloužit k odstranění nezaměstnanosti v době hospodářského přebudovávání státu tím, že do nich měli být posíláni lidé bez práce starší 18 let, aby se zde využilo jejich potenciálu.²⁵⁷

Postupně se uvažovalo o rozšiřování táborů i pro jiné účely: „*Pracovní tábory budou reorganizovány po dosavadních zkušenostech doma i po studiu v cizině.*”²⁵⁸ Dne 2. 3. 1939 byla vydáno vládní nařízení č. 72/1939 Sb. o kárných pracovních táborech, které rozhodlo o zřízení táborů, v nichž by měly být umístěny osoby nepodvolující se kázní, a tedy určené k převýchově. Ty měly vykonávat obecně prospěšné práce. Při nápravě osob měly být použity přísné postupy: „*Proti žvlům přímo státně nespolehlivým musíme postupovati naprosto bezohledně.*”²⁵⁹ V souvislosti s tímto nařízením se samozřejmě objevily obavy, aby koncentrační tábory nesloužily pro osoby politicky nepohodlné a státu škodící. Vzhledem k tomu, že tyto osady nebyly v době druhé republiky otevřeny, těžko můžeme soudit, zda by se tato teze potvrdila.

Počátek roku 1939 znamenal změnu přístupu i k židovské otázce. To, že fašisté zintenzivnili svou protižidovskou činnost a pořádali různé kampaně proti této skupině

s. 162.

²⁵⁵ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír (ed.). *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 261.

²⁵⁶ První porada představenstva Kulturní rady. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 67 z 8. 3. 1939.

²⁵⁷ Připravuje se ústředna pro hospodářskou obnovu státu. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 281 D z 12. 10. 1938.

²⁵⁸ Vláda zasahuje rychle a účinně. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 6 ze 7. 1. 1939.

²⁵⁹ MANDL, VI. Národní profil. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 292 z 11. 12. 1938.

obyvatel, je zřejmé. I oficiální vládní struktury však zpřísnily protižidovskou politiku. Přípravovala se a zaváděla další opatření, jež měla docílit omezení plnoprávného postavení Židů: „*Nemůže býti pochybnost, že židovská otázka bude řešena i v Česko - Slovensku jako ve všech zemích, jež jsou v oblasti vlivu Osy. Bude řešena do určité míry z podobných důvodů, jako se vyřešila otázka Komunistické strany Československa, bezvýznamné v domácí politice, ale zatěžující vývoj zahraničně politických vztahů.*“²⁶⁰ Cílem jednoho z výnosů, který měl upravovat postavení Židů, bylo vytvoření dvou subkomisí pro židovskou otázku. K plné realizaci vládního židovského programu však nedošlo. Vláda se totiž obávala možného odmítnutí pomoci od západních velmocí.²⁶¹

Po odstranění „politické roztržičnosti“ se Strana národní jednoty zaměřila na zjednodušování v oblasti hospodářské. Hospodářská politika státu byla také jedna z autonomních veřejných sfér, která měla být postižena autoritářstvím. Stát se přičiňoval o reorganizaci a přestavbu hospodářského života na podkladě stavovském. Tento proces započal v říjnu 1938, kdy se režim s odvoláním na mimořádné podmínky a narůstající krizi snažil vydávat různá nařízení, která by vedla k řízené hospodářské politice.²⁶²

Během budování hospodářské politiky se Strana národní jednoty snažila podřídit si odborové hnutí. V rámci úsilí o kompletní eliminaci komunistické strany a jejího vlivu na pracující lid prostřednictvím odborů se mluvilo o tom, že musí vzniknout nová soustava organizování života zaměstnanců: „*Nastalo politické zjednodušení a musí nastat v daleko větší míře i zjednodušení v organizování zaměstnanců.*“²⁶³ Odborové hnutí se mělo sjednotit a zjednodušit, oprostít od všech vlivů socialistických a komunistických a poté se zapojit do odpovědné politiky služeb a práce pro stát. Z hospodářské politiky měly být odstraněny i prvky liberalismu: „*Liberalismus je právě tak mrtev jako třídní boj.*“²⁶⁴

Tyto snahy vyvrcholily ve druhé vývojové fázi, kdy byla dne 9. 2. 1939 založena Státní hospodářská rada, která měla fungovat jako poradní sbor vlády na principu hospodářské samosprávy pod kontrolou národní jednoty. Rada měla pracovat ku zvýšení životní úrovně obyvatel, rychle konsolidovat hospodářské a politické poměry a navrhnout řešení

²⁶⁰ O židovské otázce. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 7 z 8. 1. 1939.

²⁶¹ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 – 1939*, s. 115.

²⁶² Přijatá opatření řízeného hospodářství se týkaly především regulací podmínek pro živnostenské podnikání, obchodů, továren, obchodu s akciemi. GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 172.

²⁶³ Stávky nebo pracovní komory. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 280 z 27. 11. 1938.

²⁶⁴ Strana národní jednoty a stavovský řád. *Lidové listy*, 1938, roč. 17, č. 278 ze 4. 12. 1938.

hospodářských, sociálních a finančních problémů.²⁶⁵ V čele rady stál František Hodáč. Samotný útvar měl být vybudován po vzoru Itálie na korporativistickém základě. Základními stavebními kameny rady byly syndikáty, v nichž se měli sdružovat zástupci zaměstnanců a podnikatelů z oborů zemědělství, průmyslu, živnosti a obchodu, dopravy, peněžnictví a pojišťovnictví, ale také další odborníci z hospodářských a technických oblastí. Státní hospodářská rada byla sice uvedena v činnost, ale vznik nucených syndikátů, vzhledem ke krátkodobé existenci druhé republiky, neproběhl. Stejně tak nedošlo k významnějším státním zásahům do ekonomiky.²⁶⁶

V rámci politiky omezování svobod a práv útvar značně riskoval. Proto se všemi způsoby snažil získat na svou stranu veřejnost, která zastávala liberální názory a považovala tento stav za přechodný. K důslednějšímu pronikání autoritářských a fašistických tendencí se lidé stavěli podezřivě. Proto, aby odstranila nedůvěru a odpor ve společnosti, začala Strana národní jednoty uplatňovat některé prvky nacistické propagandy²⁶⁷ a byla připravena nesouhlasnou politiku potlačit: „*Vidíme ve veřejnosti setrvačnost v názorech, vidíme ve veřejném životě i stopy vzdoru. Byly a budou nutné přísné vládní zákroky proti těm, kdož se nesmířili s duchem nového režimu.*“²⁶⁸

²⁶⁵ Státní hospodářská rada zahájila činnost. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 41. B, roč. 57 z 10. 2. 1939.

²⁶⁶ Národní archiv, fond 255: *Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha*, sign. 225-1170-31.

²⁶⁷ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 – 1939*, s. 217.

²⁶⁸ HALÍK, Rudolf. Úkoly Národní jednoty. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 11 z 13. 1. 1939.

9. Program Strany národní jednoty a závěrečná etapa druhé republiky

S blížícím se koncem druhé republiky nabírala radikální opatření na intenzitě. Nespokojenost většiny politického spektra s „nedostatečnou“ vládou silné ruky a strukturou politického systému obecně byla vyřešena sjednocujícím procesem, který začal probíhat od ledna 1939. Pomocí tohoto procesu se mělo docílit úplné, a především silné politické, národní jednoty. Pouze Strana národní jednoty měla určovat budoucí vývoj a dále stavět stát na základě pouze jediné, stmelené cesty: „*Národní jednotka jest stranou státní, dominantní, vládnoucí.*”²⁶⁹

S radikálnější kurzem politiky souvisely stále častější útoky proti existenci Národní strany práce. Fašistické organizace projevovaly čím dál větší nesouhlas s touto stranou, jež bránila ustanovení jediné totalitární strany. S měnícími se podmínkami na počátku roku 1939 začaly vystupovat i proti Straně národní jednoty. Pomocí nové revoluce chtěly nastolit fašistickou vládu.²⁷⁰

Odmítnutí dvoustranického formátu nevězelo jen z úst zástupců fašistických skupin, ale i od ostatních bývalých politických stran. Jestliže v první vývojové fázi druhé republiky byla akcentována nevyhnutelná nutnost existence Národní strany práce²⁷¹, tak se později ozývaly stále silnější hlasy o potřebě anulování druhé, nefungující strany, jejíž program se neslučoval s národní politikou. Obdivně se vzhlíželo ke Slovensku, kde sjednocení stran proběhlo na podzim roku 1938 a kde byla pouze jediná strana reprezentantkou vůle slovenského národa.²⁷²

Z pomnichovské ztráty iluzí se občané sice ještě nestihli vzpamatovat, a přesto bylo podtrhováno, že kompletní unifikaci stran si přeje hlavně veřejnost a je tedy legitimní: „*Více a více se ukazuje, že český lid touží po opravdové jednotě, že nesouhlasí se systémem dvou stran a že vidí zbytečnost strany druhé.*“²⁷³ Proto se k likvidaci bývalých stran a konstrukci jediné strany mělo přistoupit co nejdříve.

²⁶⁹ BERAN, Rudolf. Národní jednotka. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 1 z 1. 1. 1939.

²⁷⁰ Národní archiv, fond 255: *Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha*, sign. 225-1027-2.

²⁷¹ Sněmovna schválila vládní prohlášení i návrh zmocňovacího zákona. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 343. C z 15. 12. 1938.

²⁷² 8. 11. 1938 se sjednotily Hlinkova slovenská ľudová strana, Slovenská republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu a ostatní významnější uskupení do společné strany a názvem: Hlinkova slovenská ľudová strana (strana slovenské národní jednoty). Sjednocení politických stran na Slovensku skutečností. *Národní politika*, 1938, roč. 56, č. 309. C z 9. 11. 1938.

²⁷³ Konsolidace politických poměrů. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 68. C z 9. 3. 1939.

I přesto, že Národní strana práce vykazovala jen malou aktivitu a snažila se maximálně vyjít vstříc vládní politice, byl její osud zpečetěn neúprosnou snahou přiblížit se autoritářské politice. Strana národní jednoty se snažila cíleně diskreditovat činnost Národní strany práce a za tímto účelem si dokonce vykonstruovala řadu argumentů. Svůj postup prohlásila za naprosto oprávněný.²⁷⁴

Hlavní kritika se zaměřila na údajnou „bolševickou“ minulost strany a její odkaz, ke kterému Národní strana práce stále vzhlížela: „*Marxismus byl u nás stranou práce prohlášen za starý omyl, ale agitátoři a žurnalisté této strany v marxistických manýrách a ideologií pokračují.*”²⁷⁵ Za rozvratnickým konáním Národní strany se podle opozice skrývala snaha o oslabení vlivu Strany národní jednoty a odrazování dělnictva od sdružování se v tomto uskupení. Národní strana také „pracovala“ na navrácení předmnichovské politiky a Edvarda Beneše, který se měl opět ujmout vlády. Vládnoucí organizace dala té druhé najevo, že musí okamžitě s těmito aktivitami skončit a ustoupit, jinak proti ní budou podniknuty příslušné kroky: „*Záškodnictví a marxistické manýry agitátorům strany práce trpěny nebudou.*”²⁷⁶

Za uchování dvoustranického formátu nejvíce bojovala právě Národní strana práce v čele s Antonínem Hamplem, která tato nařčení odmítla jako smyšlená, jelikož veškeré kroky instituce byly naprosto v souladu s národním zájmem.²⁷⁷ Kritikem připravované redukce byl i Ferdinand Peroutka se svou Přítomností. Stávající stranické uspořádání viděli jako záruku demokracie před praktikami totality.²⁷⁸

Proces sjednocování byl naplněn v únoru 1939. V důsledku měnících se poměrů v českém prostředí byl dne 16. 2. 1939 programovou komisí Strany národní jednoty představen kompaktní politický program, který byl následně jednomyslně schválen předsednictvem strany. Program obsahoval vizi budoucího uspořádání společnosti a jejího dalšího směřování: „*Je to výsledek dvacetileté naší zkušenosti a podmínka nové národní budoucnosti.*”²⁷⁹

Na základě recepce provolání se měla umocnit mentalita tak, aby ji nebylo možné označovat za neurčitou, ničím nepodloženou a vycházející pouze z několika prohlášení. V nově přijatém plánu získal režim propracovaný, silný a oficiální základ pro své komplexní ideové působení a provádění následné politiky. Program se vyznačoval stvrzením předchozích vládních a stranických prohlášení, ale navíc pojímal i nové prvky. Potvrzoval definitivní

²⁷⁴ Starý marxismus chce ještě žít. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 3 ze 4. 1. 1938.

²⁷⁵ Starý marxismus chce ještě žít. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 3 ze 4. 1. 1938.

²⁷⁶ Nahoře lojalita a dole staré triky. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 306 z 29. 12. 1938.

²⁷⁷ Jedna nebo dvě? *Lidové listy*, 1939, roč. 18, č. 51 z 2. 3. 1939.

²⁷⁸ Jedna nebo dvě strany? *Lidové listy*, roč. 18, č. 51 z 1. 3. 1939.

²⁷⁹ LIPSKÝ, Vladimír. Národní strana a program. *Venkov*, 1938, roč. 33, č. 257 z 1. 11. 1938.

diskontinuitu s první republikou, zmínil její kritiku a přednesl záměry, které měly být provedeny v budoucnu. Zdůraznil nutnost pokračovat v transformaci společnosti, protože bylo „třeba“ provést řadu dalších systémových změn v oblasti politické, ekonomické i společenské.

Provádění změn však nebylo deklarováno zcela otevřeně. Strana národní jednoty si totiž chtěla uchovat podporu obyvatel, kteří si až tak otevřený rozkol s demokratickou strukturou nepředstavovali. Proto bylo v úvodu oznámeno, že program vychází z tradičních hodnot české společnosti²⁸⁰, zakořeněných v národu už po dlouhá staletí: „*Věříme, že by velcí vlastenci dob Riegrových tento program schválili s plným porozuměním.*“²⁸¹ Skutečnost však byla jiná, plán byl naprostým odchýlením od všech dřívějších tradic. O tom, jak vypadal, vypovídá i to, že za hlavního tvůrce a ideologa byl zvolen český fašista Jan Scheinost.²⁸²

Strana národní jednoty se v manifestu prohlásila za tu, která bude mít ve státě jednoznačnou vedoucí úlohu. Z tohoto důvodu a zároveň v rámci propagace národní pospolitosti měla Národní strana práce okamžitě zaniknout: „*Mějme na mysli, že v několika týdnech nesmí zbyti stopy bývalých sedmi stran, ale jediné hnutí, v němž bude jediná vůdčí myšlenka a schopnost ke společným činům.*“²⁸³ Vedoucí úloha neměla být ničím a nikým zpochybněna. Strana neváhala veřejně prohlásit, že ve všech následujících volbách bude vyloučena veškerá volební konkurence a volební boj. Příští volby měly proběhnout již dle jediné kandidátní listiny a společného klubu, kde se měly snoubit dohromady prvky nacionalismu a sociální politiky, které našly porozumění právě ve Straně národní jednoty.²⁸⁴

Kompletní představu o jediném inkusivním mocenském centru ve státě doplňuje to, že jediná povolená strana měla programově splývat s vládou: „*Strana národní jednoty a vláda jest jeden společný pojem. Národní jednota jest největším ministerstvem...Co vytryskne z duše lidu v rámci Národní jednoty, bude součástí programu této i příštích vlád.*“²⁸⁵ Pokud k tomu přidáme, že vládě byla zmocňovacím zákonem umožněna zákonodárná činnost a poddajný prezident Emil Hácha měl moc vydávat dekrety s ústavní silou, je zde jasně patrný dostatečný základ pro silné autoritářské působení.

Další stěžejní programovou charakteristikou byla myšlenka korporativismu. Autoritářské

²⁸⁰ Vyjma hodnot první republiky.

²⁸¹ SCHEINOST, Jan. Program Národní jednoty. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 63. C ze 4. 3. 1939.

²⁸² SCHEINOST, Jan. Program Národní jednoty. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 63. C ze 4. 3. 1939.

²⁸³ SCHEINOST, Jan. Program Národní jednoty. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 63. C ze 4. 3. 1939.

²⁸⁴ Jedna nebo dvě strany? *Lidové listy*, 1938, roč. 18, č. 50 z 1. 3. 1938.

²⁸⁵ Vítězství jednotící myšlenky. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 53. C z 22. 2. 1939.

režimy obecně rády imitují určité prvky fašismu²⁸⁶ a korporativní instituce nebyly výjimkou ani v těchto režimech, kdy je v různých formách často implikovaly.²⁸⁷ Korporativismus byl v tehdejší době vnímán jako jedna z hlavních charakteristik fašistických režimů. Mnohokrát byl právě on lákavým elementem. Věřilo se, že s jeho pomocí se podaří vybudovat lepší životní standart.²⁸⁸

Zavedení korporativních institucí nemusí být vždy přívlastkem nedemokratických režimů, ale v tomto konkrétním případě se druhá republika nechala inspirovat právě italskou politickou scénou. Tato idea byla příhodná právě proto, že ve svém důsledku představovala tolik žádoucí organickou, duchovně sjednocenou a morálně obrozenou společnost.²⁸⁹ A právě o tuto podobu společenství, kde by se spojily všechny skupiny pod výsostní kontrolou státu, se usilovalo. Korporativismus byl též chápán jako politika tzv. třetí cesty, odlišné od liberalismu a socialismu.²⁹⁰ A právě od těchto ideologií se chtěla oprostit i druhá republika.

Implikace korporativismu do systému se projevila už u Státní hospodářské rady. Nyní došlo k oficiálnímu schválení tohoto kroku a závázání se k jeho brzké realizaci. Společnost měla být dále budována na základě stavovského zřízení, jehož základem se mělo stát šest stavů.²⁹¹ Syndikáty měly získat větší pravomoci, ale zatím se veřejně nehovořilo o tom, že by mohly nahradit parlament. Druhé republice však zůstal už jen měsíc života. Nikdy se tedy neprokázalo a neprokáže, jak by se korporativismus v českém prostředí uplatňoval. Ani v samotné Mussoliniho Itálii se nenaplnily požadované ideály a nezkonstruoval se korporativní stát, přestože v pozdních 30. letech 20. století k tomu bylo velice blízko.²⁹² Podstatné ale je, že první základní kámen v podobě ustanovení státem kontrolovaných syndikátů, které by reprezentovaly zaměstnance a zaměstnavatele z různých odvětví, v českém prostředí položen byl.

K dalším profilovým myšlenkám programu patřila co možná nejužší spolupráce s Německou říší, přičemž se zároveň předpokládalo, že Česko-Slovensko bude důsledněji plnit

²⁸⁶ PAYNE, Stanley. *History of facism 1914-1945*, s. 290.

²⁸⁷ LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes : coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10], s. 12.

Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

²⁸⁸ PAYNE, Stanley. *History of facism 1914-1945*, s. 136.

²⁸⁹ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, s. 184. ISBN 80-7178-461-3.

²⁹⁰ O'SULLIVAN, Noël. *Fašismus*. 2. vyd., Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 140. ISBN 80-7325-001-2.

²⁹¹ Jednalo se o stav zemědělství, průmyslu a živnosti, peněžnictví a obchodu, dopravy, svobodných povolání a veřejných zaměstnanců. HÁJEK, Miloš. *Od Mnichova k 15. březnu*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1959, s. 134.

²⁹² BROOKER, Paul. *Non-Democratic Regimes*, s. 164.

svoji vazalskou funkci, a hlubší klerikalizace společnosti. Silně zastoupen byl také nacionalismus, který se odrazil negativně do antisemitismu.²⁹³

Během prosazování programu se měl zabezpečit celospolečenský souhlas. A to i přesto, že dle slov samotných konstruktérů programu to nebylo třeba, protože český člověk novou politikou zklamán nebude: „*Můžeme jen ubezpečit, že Beranova vláda je přímou sama.*“²⁹⁴ Případné aktivity jdoucí proti politice režimu či jakékoliv jiné výstřednosti měly být s okamžitou platností paralyzovány.²⁹⁵

Pokud zhodnotíme tento program z pohledu teorie nedemokratických režimů, nemůžeme říci, že by představoval ideologické novum, či politickou doktrínu. Je zřejmé, že stát se snažil imitovat fašistické a autoritářské režimy již existující. Nešel však v linii nacistického Německa, ale především v linii korporativních autoritářských systémů. Myšlenkové prvky čerpal od italského a portugalského modelu. Nebyl to program s revoluční doktrínou nebo prvky a vystříhal se typických, determinujících prvků fašismu, jako je násilí a militarismus. Nebyla prosazována ani agresivní zahraniční politika, jelikož všechna síla se měla soustředit pouze na upevňování domácích mocenských struktur.²⁹⁶ Svým silným antisemitismem a rasovým podtextem program naznačoval, že byl lehce ovlivněn i nacistickým rasismem. Nenechal nikoho na pochybách, jak se dál bude režim vyvíjet. Tedy k silnějším autoritářským pozicím. V případě uvedení programu do života by se zařazení druhé republiky přesunulo od byrokraticko – militaristického modelu k typu organicko – etatistickému, který je právě charakterizován prostupujícími korporativistickými ideami, kdy režim mobilizuje občany právě skrz korporace. Dále Juan Linz uvádí, že tyto režimy se většinou ustanovují na základě negace pluralistické demokracie a přebujeného stranicství a zavádějí limitovaný pluralismus. Velký prostor pro svoje působení dostává církev. Útvary už také mají daleko větší ideologický vklad, než autoritářské byrokraticko – militaristické režimy.²⁹⁷

Tomu, aby mohl tento program vstoupit v platnost a došel tak svého naplnění a přechodu od „nedokončeného autoritářského režimu“ k režimu autoritářskému, zabránily březnové události. Vládnoucí garnitura druhé republiky se musela vyrovnávat nejen se situací v pohraničí, kde německé obyvatelstvo za přispění nacistů vyvolávalo velké nepokoje, ale i s domácí situací. Rudolf Beran se pokoušel uklidnit vnitropolitickou situaci a utlumit

²⁹³ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Druhá republiky 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 217.

²⁹⁴ Jednota národa vítězí. *Lidové listy*, 1939, roč. 18, č. 50 z 1. 3. 1939.

²⁹⁵ V Národní jednotě bude přísná kázeň. *Lidové listy*, 1939, roč. 18, č. 44 z 22. 2. 1939.

²⁹⁶ Jakostí práce musíme zvítěziti ve světě. *Národní politika*, 1939, roč. 57, č. 31. B z 31. 1. 1939.

²⁹⁷ LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*, s. 209 – 217.

narůstající nebezpečnost fašistických skupin, které se rozhodly převzít za každou cenu moc.²⁹⁸

Pro další vývoj druhé republiky se jako klíčová ukázala „slovenská otázka“. Její špatné řešení a nezavedení radikálních změn na Slovensku mělo značný podíl na tom, že státní krize dosáhla v březnu 1939 svého vrcholu. Separatistické tendence a nároky byly na Slovensku a v Podkarpatské Rusi stále zřetelnější a prohlubovaly krizi uvnitř Česko – Slovenska. A právě slovenské otázky se rozhodli využít ve svůj prospěch nacisté, jejichž cílem bylo úplné zničení Česko – Slovenska. Dne 14. 3. 1939 Jozef Tiso na nátlak Adolfa Hitlera vyhlásil samostatný Slovenský stát. Ve stejný den začali Maďaři se souhlasem Německa okupovat Podkarpatskou Rus.²⁹⁹ Definitivní rozpad Česko – Slovenska byl dokonán.

Na základě ultimáta, jež bylo prezidentu Emilu Háchovi a ministru zahraničních věcí Františku Chvalkovskému předáno 14. 3. 1939 v Berlíně, představil Adolf Hitler své plány s budoucím vývojem v českých zemích, které pokládal za hotovou věc. Jeho přání se naplnila 15. 3. 1939, kdy začal wehrmacht postupně obsazovat celý český stát. Adolf Hitler přijel téhož dne večer do Prahy, kde 16. 3. 1939 vydal „Výnos vůdce a říšského kancléře o vytvoření Protektorátu Čechy a Morava jako součást německé říše“.³⁰⁰ Tento akt znamenal ztrátu jakékoliv samostatnosti a ukončil krátké trvání druhé republiky.

²⁹⁸ PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945*, s. 241.

²⁹⁹ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Druhá republiky 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 233-236.

³⁰⁰ Čechy a Morava obsazeny říšským vojskem. Kancléř Adolf Hitler přijímá český národ pod ochranu Německé říše a zaručí mu autonomní vývoj národního života a jeho vlastní svébytnost. *Venkov*, 1939, roč. 34, č. 64 ze 17.3.1939.

10. Závěr

Po Mnichovské konferenci vypulula na povrch krize prvorepublikové demokracie. Autoritářství druhé republiky se neobjevilo ze dne na den, nebylo ustanoveno občanskou válkou, pučem ani jiným podobným převratem. Byl to pozvolný proces a za jeho původce jsou považovány tři významné faktory: ambice nacionálně konzervativních sil a jejich snaha o nápravu mocenskopolitického uspořádání, oslabený politický systém, do kterého se silně promítly národnostní komplikace a samozřejmě zahraniční okolnosti. Zjednodušující teze, které tvrdí, že krizi první republiky zavinila Mnichovská konference a především Německo, vylučují. Je sice pravda, že mezinárodní situace měla také svůj podíl, ale není to jediný činitel.

Druhá republika nesledovala liberálně-demokratické zaměření republiky první, ale nastoupila pozvolnou cestu k autoritářskému režimu. Oficiální politika sice oznámila následování tzv. autoritativních demokratických cest, ale byl velký rozdíl mezi tím, co hlásala vláda, a tím, co se doopravdy provádělo. Ve skutečnosti bylo možné autoritářské prvky nalézt téměř ve všech odvětvích. Docházelo k potlačování svobod a všeho demokratického, stejně tak jako k procesu zjednodušování poměrů v oblastech politické, společenské, sociální, hospodářské i kulturní. Problematické bylo i nastavení stranického systému, kdy mohly fungovat jen dvě organizace, přičemž Národní strana práce byla vládnoucí Straně národní jednoty zcela podřízena, postupné prorůstání státu do autonomních veřejných sfér jako jsou církve, kultura, hospodářství, obecní samospráva a veřejná správa, či likvidace parlamentního zřízení. V rámci státní mentality se šířily rasistické a antisemitské myšlenky a opatření. Velice pochybná byla i úzká spolupráce reprezentantů státu s fašisty.

V rámci budování systému přijatelného pro široké spektrum činitelů orientace útvaru kolísala mezi radikálním, fašistickým a konzervativnějším zaměřením. Proto se vládnoucí skupina okolo Rudolfa Berana zaměřila na budování jakési třetí, kompromisní cesty, ale postupem času se stále více šlo po směru autoritářství.

Komplexní zhodnocení útvaru druhé republiky je složité, protože budování režimu bylo násilně přerušeno. Ten se nestačil stabilizovat a ustanovit a jeho dokončení bylo navždy znemožněno. Mnoho endogenních faktorů díky tomu nevyplulo na povrch a zůstane navždy skryto. Druhorepublikový celek nepočítal s tak brzkým koncem a změny prováděl postupně. Celková náprava sice byla zamýšlena, ale realizace neproběhla. Vstupu korporativistického

programu Strany národní jednoty v platnost a následným změnám režimu zabránila březnová okupace. Naopak se uchovaly některé demokratické instituce. S ohledem na to, že prvky tohoto programu nestihly být naplněny, zůstávám u svého označení druhé republiky jako „nedokončeného autoritářského režimu“. Domnívám se, že pokud by německá okupace nebyla uskutečněna, celek by pokračoval ve svém vývoji dál a k uplatnění plánů by rozhodně došlo.

Můžeme se jen domýšlet, kam až by se druhá republika vyvíjela. Obecně se tvrdí, že autoritářské režimy jsou velice slabé a náchylné ke krizím. Stoupající nebezpečí představovali čeští fašisté, ale ty se tehdy drobnými ústupky dařilo usměrnit. Jiné větší problémy se nevyskytly. Režim by nepřežil ani kdyby postrádal z pohledu občanů legitimitu, ale k tomu také nedošlo. Vzhledem k tomu, že až na několik výjimek se žádná celospolečenská opozice neformovala, bylo by těžké nějak tento stát vnitřně ohrozit. Ustálenost by se tedy prověřila až časem.

Pokud by se režimu podařilo stabilizovat pro další vývoj, můžeme se ptát, jak daleko by byl schopen zajít a zda by tato autoritářská fáze byla poslední. Lidí, kteří chtěli kolaborovat s Německem a kterým se zdál tento systém moc mírný a požadovali důslednější kontrolu společnosti, bylo totiž mnoho. Je tedy velice pravděpodobné, že by pod dalším tlakem nacistického Německa a ostatních evropských autoritářských států, které se vytvořily zhroucením demokracií v meziválečné Evropě a které značně převyšovaly systémy s konstitucionálním uspořádáním, přistoupil k důslednější politice a prohlubování programu z 16. 2. 1939. Třeba bychom pak soustavu nemuseli nazývat „nedokončeným autoritářstvím“.

11. Seznam literatury

- ARON, Raymon. *Demokracie a totalitarismus*. 2. vyd., Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-7108-064-0.
- BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. První vydání, Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-89-6.
- BERG-SCHLOSSER, Dirk – MITCHELL, Jeremy. *Authoritarianism and democracy in Europe, 1919-39 : comparative analyses*. New York: Palgrave Macmillan, 2002. ISBN 0-333-96606-6.
- BLAMIRE, Cyprian. *World Fascism. A Historical Encyclopedia*. Santa Barbara: ABC-Clio, 2006. ISBN 1-57607-940-6.
- BLINKHORN, Martin. *Fascists and Conservatives: Radical Right and the Establishment in Twentieth Century Europe*. London: U. Hyman, 1990. ISBN 0-04-940087-8.
- BROKLOVÁ, Eva – TOMEŠ, Josef – PEHR, Michal. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008. ISBN 978-80-86495-47-7.
- BROOKER, Paul. *Non-Democratic Regimes*. 2nd ed., London: MacMillan Press, 2009. ISBN 0-333-69335-3.
- BUDIL, Ivo – ZÍKOVÁ, Tereza (ed.). *Totalitarismus: interdisciplinární pohled*. Ústí nad Labem: Králová, 2005. ISBN 80-903412-3-3.
- BUDIL, Ivo – ZÍKOVÁ, Tereza (ed.). *Totalitarismus. 2, Zkušenost Střední a Východní Evropy*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2006. ISBN 80-87025-03-2.
- BUDIL, Ivo – ZÍKOVÁ, Tereza (ed.). *Totalitarismus. 3, Totalita, autorita a moc v proměnách a prostoru*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2007. ISBN 978-80-87025-15-4.
- BUDIL, Ivo – ZÍKOVÁ, Tereza (ed.). *Totalitarismus. 4, Interdisciplinární pohled*. Mníšek pod Brdy: Dryada, 2008. ISBN 978-80-87025-20-8.
- CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-076-5.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra – KUNC, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. ISBN 80-901424-8-6.
- EATWELL, Roger. *Fascism: a history*. London: Vintage, 1996. ISBN 0-09-944191-8.
- ELIASON, Leslie – SORENSEN, Lene. *Fascism, Liberalism and Social Democracy in Central Europe: Past and present*. Aarhus: Aarhus University Press, 2002. ISBN 87-7288-

719-2.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Druhá republiky 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-626-6.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. Pomnichovská krize a vznik Strany národní jednoty. *Český časopis historický*. 1992, č. 3, s. 365–39. ISSN 0862-6111.

GREGOROVIC, Miroslav. *Kapitoly o českém fašismu*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-100-X.

HÁJEK, Miloš. *Od Mnichova k 15. březnu*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1959.

HEIMANN, Mary. *Czechoslovakia : the state that failed*. New Haven: Yale University Press, 2009. ISBN 978-0-300-14147.

HEJL, Vilém. *Rozvrat. Mnichov a náš osud*. Praha: Univerzum, 1990. ISBN 80-85207-03-6.

HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír (ed.). *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 2. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2007. ISBN 978-80-210-4249-0.

KALLIS, Aristotle. Fascism, Para-fascism and fascistization: On the similarities of Three Conceptual Categories. *European History Quarterly*. 2003, vol. 3, no. 2, s. 219-249

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1938), díl I., II a III*. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-030-6.

KLIMEK, Antonín – HOFMAN, Petr. *Vítěz, který prohrál: generál Radola Gajda*. Praha : Paseka, 1995. ISBN 80-7185-033-0.

KUKLÍK, Jan. Československá sociálně demokratická strana v pomnichovské krizi. *Sborník k dějinám 19. a 20. století*. 1993, sv. 12. ISBN 80-85268-17-5.

LAINOVÁ, Radka – HLAVIČKOVÁ, Zora – STRAKA, Michal. *Diktatury v rukavičkách ?* Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-334-2.

LINZ, Juan. *Totalitarian and authoritarian regimes*. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2000. ISBN 1555878903.

LINZ, Juan. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes: coincidences and distinctions* [online]. Madrid: Estudio Working Paper 2002/179, October 2002 [cit. 2010-4-10]. Dostupný z WWW:

<http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/working.asp?orden=1&all=1&page=5>.

LUEBBERT, Gregory. *Liberalism, fascism, or social democracy : social classes and the political origins of regimes in interwar Europe*. New York: Oxford University Press. ISBN

0195066111.

MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel aj. Politické strany: *Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004*, díl I. a II. Brn: Doplněk, 2005. ISBN 80-7239-180-1.

MAREŠ, Miroslav. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Blansko: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-45-4.

MATES, Pavel. Projevy fašizace v českých zemích za tzv. II. republiky. *Právněhistorická studie*. 1989, č. 29. ISSN 0079-4929.

MATES, Pavel. *Mezi Mnichovem a Berlínem: Státoprávní problémy druhé republiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. ISBN 80-210-0440-1.

NAKONEČNÝ, Milan. *Český fašismus*. Praha: Vodnář, 2006. ISBN 80-86226-73-5.

NĚMEC, Pavel. České pravicové skupiny v životě protektorátní společnosti. *Sborník k dějinám 19. a 20. století*. 1993, sv. 12. ISBN 80-85268-17-5.

NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-107-4.

PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945*. Praha: Prah, 1999. ISBN 80-7252-017-2.

PAYNE, Stanley. *History of facism 1914-1945*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2001. ISBN 978-0299148744.

PERLMUTTER, Amos. *Modern Authoritarianism: A Comparative Institutional Analysis*. New Have: Yale University Press, 1981. ISBN 0-300-02640-4.

RATAJ, Jan. Proměny českého nacionalismu v druhé republice. *Historický obzor*. 1994, č. 2, s. 40-44. ISSN 1210-6097.

RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 – 1939*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80 – 7184 – 516 – 7.

RATAJ, Jan – KLIMEK, Antonín, ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. *Z druhé republiky*, díl I. a II. Praha: Historický ústav Armády České republiky - Památník odboje, 1993.

RATAJ, Jan. Politické proměny symboliky svatováclavské tradice a tradice 28. října v moderních československých a českých dějinách. *Spory o dějiny: sborník kritických textů*. 1999, č. 2, s. 84-96. Dostupný také z WWW: <http://www.kcprymarov.estranky.cz/clanky/nase-knihovna/politicke-promeny-symboliky-svatovaclavske-tradice-a-tradice-28-rijna-v-modernich-ceskoslovenskych-a-ceskych-dejinach>. ISBN 80-902659-2-8.

RATAJ, Jan. Návrat a nástup. Český systémový koncept krajně pravicového řádu za druhé republiky. *Politologická revue*. 2006, č. 1, s. 54-80. Dostupný také z WWW: <http://www.janrataj.cz/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=7>. ISSN 1211-0353.

ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-461-3.

OLIVOVÁ, Věra. *Manipulace s dějinami první republiky*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1998. ISBN 80-86107-06-X.

O'SULLIVAN, Noël. *Fašismus*. 2. vyd., Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002. ISBN 80-7325-001-2.

UHLÍŘ, Jan. *Druhá republika. Stát, který nikdo nechtěl*. Historický obzor. 2003, č. 5-6, roč. 14, s. 123-235. ISSN 1210-6097.

VODIČKA, Karel – CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky*. 2. vyd., Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-337-6.

ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X.

Primární zdroje:

Lidové listy: ústřední orgán Československé strany lidové. Praha: Československá akciová tiskárna, roč. 17 a 18, vycházel denně.

Národní myšlenka: revue českého nacionalismu. Praha: Vlastimil Klíma, roč. 15, vycházel měsíčně.

Národní politika. Praha: Politika, roč. 56 a 57, vycházel denně.

Naše doba: revue pro vědu, umění a život sociální. Praha: Jan Laichter, roč. 45 a 46, vycházel ročně.

Přítomnost: nezávislý týdeník. Praha: Borový, roč. 15 a 16, vycházel týdně.

Venkov: orgán České strany agrární. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, roč. 33 a 34, vycházel denně.

Věstník katolického duchovenstva: církevně-politický a zájmový orgán katolického kléru v zemích koruny České. Praha: Jan Horák, roč. 39 a 38, vycházel měsíčně.

Národní archiv: fond 255: *Ministerstvo vnitra I - Prezidium* a fond *Radola Gajda*.